

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ CERRAHPAŞA
ADLİ TIP VE ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hızır ASLIYÜKSEK

2. Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Filiz DIĞIROĞLU

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİLİRKİŞİLİK
(İSTANBUL ÖRNEĞİ)

SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERCAN AYIŞIN

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ CERRAHPAŞA
ADLİ TIP VE ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hızır ASLIYÜKSEK

2. Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Filiz DIĞIROĞLU

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİLİRKİŞİLİK
(İSTANBUL ÖRNEĞİ)

SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERCAN AYIŞIN

İSTANBUL, 2019

İstanbul, 06 Ağustos 2019

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA
ADLİ TIP ve ADLİ BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
SOSYAL BİLİMLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

Lisansüstü Öğretim Yönetmeliğinin 36. maddesi uyarınca Enstitünüz Sosyal Bilimler Anabilim Dalı'nın yüksek lisans öğrencisi Sercan AYIŞIN'ın

"Osmanlı Devleti'nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)"

Adlı tezi jürimizce tetkik edilmiş ve kendisine tez savunması yaptırılmıştır.

Yukarıda adı geçen tezin ve tez savunmasının kabul edilmesine oy birliğiyle karar verilmiştir.

Prof. Dr. Bilgin AYDIN
Jüri Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Hızır ASLIYÜKSEK
Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem TAK
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKUDAN
Üye

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed DEMİREL
Üye

ÖZET

“Osmanlı Devleti’nde Bilirkişilik (İstanbul Örneği)” adlı bu çalışma, Osmanlı adalet sistemi içinde kadı mahkemelerine yansıyan vakalardaki bilirkişilik uygulamalarının ve mevcut bilirkişilik sisteminin işleyişinin ortaya çıkarılmasını amaçlanmaktadır.

Bilirkişiler; belirli alanlarda deneyime ve yetkinliğe sahip olan, bilgi ve becerisini adli konularda mahkemelere yardımcı olarak kullanan kişilerdir. Bilirkişi uygulamalarına milattan önceki dönemlerde de rastlanmaktadır. Bu bağlamda, bilirkişilik kurumu köklü bir geçmişe sahiptir.

Osmanlı Devleti’nde adalet sisteminin işleyişi, yerelde kadılar tarafından sağlanmaktadır. Geniş bir coğrafyada uzun yıllar hüküm süren Osmanlı Devleti’nin kadıları, arkalarında devasa bir kadı sicili külliyyatı bırakmışlardır. Kadıların kayıt defterleri olarak tanımlanan kadı sicillerinde bilirkişi uygulamalarına rastlanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından yayınlanan sicil külliyyatı ana kaynak olarak kullanılmıştır. 40 cilt ve 40.000’i aşkın vakadan oluşan bu külliyyat, İstanbul’da bulunan sekiz mahkemenin (Üsküdar, Balat, Rumeli, İstanbul, Bab, Eyüp, Hasköy, Galata) kayıtlarını ihtiva etmektedir.

Bu çalışmada, söz konusu kayıtlar incelenmiş ve incelenen kayıtlarda 125 adet doğrudan bilirkişilik ile ilgili örnek vaka tespit edilmiştir. Bu vakalardan 63’ü detaylı bir şekilde nitel analiz yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular aracılığıyla, bilirkişi uygulamalarında *Ehl-i hibre*, *Ehl-i vukuf* ve *Tıbbi bilirkişi* olarak niteleyebileceğimiz bilirkişi örnekleri hakkında tespitler yapılmıştır.

Ehl-i vukuf kişiler toplumun güvenini kazanmış, sözlerine itibar edilen, gerektiğinde kadı efendinin görüşlerine başvurduğu insanlardır. Mahkeme kayıtlarına yansıyan keşif ve

adli vaka örneklerinden anlaşıldığı üzere teknik bilgi yardımından ziyade kontrol mekanizması görevini üstlenmişlerdir.

Ehl-i hibre kişiler meslek örgütleri (loncalar) içinden seçilmiş, bulundukları mesleğin usta ve uzman zanaatkar kişileridir. Kadı efendinin istekleri doğrultusunda mahkemeye yardımcı olmak amacıyla, sahip oldukları teknik bilgi ve tecrübeyi mahkemeye aktararak adli vakalarda kullanılmasına destek olmuşlardır. Bunun yanında, bazı durumlarda hekimlerin *Ehl-i hibre* olarak bulunduğu vakalarla da karşılaşmaktadır. Ayrıca, bilirkişi uygulamaları içinde *Ehl-i vukuf* ve *Ehl-i hibre* kişilerin farklı sorumluluklar üstlendiği tespit edilmiş ve tartışılmıştır.

Tıbbi bilirkişi olarak kabul edebileceğimiz kişiler ise mahkemenin sorumluluğundaki keşif taleplerinin gerçekleştirilmesi hususunda, kadı tarafından oluşturulan keşif heyetleri içerisinde yer almaktadırlar. Bu kişilerin ceset keşfi yapma, kimlik belirleme ve yaralanma olaylarında görüş bildirme gibi görevleri yerine getirdikleri görülmektedir.

Bu çalışmada, kullanılan belgeler aracılığıyla bilirkişilerin ne şekilde ve nasıl görev aldıkları, hangi tür bilirkişilik yaptıkları, adli vakalar ve bu vakalardaki bilirkişilik uygulamaları belirlenmiştir. Sonuç olarak *Ehl-i vukuf*, *Ehl-i hibre* ve *Ehl-i hibrenin* içinde bulunan *Tıbbi bilirkişi* arasındaki benzerlik ve ayrımlar netleştirilerek, bilirkişi tanımlarının literatürde doğru bir şekilde kullanılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bilirkişi, Ehl-i Vukuf, Ehl-i Hibre, Tıbbi Bilirkişi

ABSTRACT

This study called ‘*Expertise in the Ottoman Empire (Istanbul Case)*’ aims to reveal the expertise practices and the functioning of the existing expert system in the cases reflected in the Kadi courts in the Ottoman justice system.

Experts are people who have experience and competence in specific areas and use their knowledge and skills to assist the courts in judicial topics. Expertise practices are also seen in before christ period. In this context, the institution of expertise has a long history.

The functioning of the justice system in the Ottoman Empire is provided by the judges in local places. The judges of the Ottoman Empire, who ruled for a long time in a wide geography, left behind a huge corpus of kadi records. Expertise practices are found in the Kadi records, which are defined as the Kadi’s registry books.

In this study, the corpus of Kadi records published by the Center for Islamic Studies (ISAM) was used as the main source. Consisting of 40 volumes and more than 40,000 cases, this corpus contains records of eight courts in Istanbul (Üsküdar, Balat, Rumeli, Istanbul, Bab, Eyüp, Hasköy, Galata).

In this study, these records were examined and 125 case studies related to direct expertise were identified. 63 of these cases were examined in detail using qualitative analysis methods. Based on the findings, the expert groups were defined in the expertise practices, which can be defined as ‘‘Ahl-i hibre’’, ‘‘Ahl-i vukuf’’ and ‘‘Medical expert’’.

Ahl-i vukuf people gained the trust of the society, are respected for their promises and when necessary, consulted by the Kadi. As it is understood from the examples of viewing and judicial cases reflected in the court records, Ahl-i vukuf people have assumed the duty of control mechanism rather than technical information assistance.

Ahl-i hibre people are selected from professional organizations (lonca) and are skilled and expert craftsmen on their profession. In accordance with the demands of the Kadi, they reported their technical knowledge and experience to assist the court and this data was used in judicial cases. There are also cases where doctors are found as ‘‘Ahl-i hibre’’. In addition, it was determined that Ahl-i vukuf and Ahl-i hibre people assumed different responsibilities within the expertise practices and this issue is discussed in detail.

The people who can be accepted as Medical experts are among the viewing committees formed by the Kadi in the realization of the viewing requests under the responsibility of the court. They undertake tasks such as body viewing, identification and commenting on injuries.

In this study, by means of the documents used, how and in what way the experts work, what kind of expertise they perform, juridical cases and expertise practices in these cases were determined. As a result, the similarities and distinctions among Ahl-i vukuf, Ahl-i hibre and Medical experts in Ahl-i hibre were clarified and it is aimed to use the expert definitions correctly in the literature.

Keywords: Ottoman Empire, Expert, Ehl-i vukuf, Ehl-i hibre, Medical Expert

TEŞEKKÜR

Öncelikle yüksek lisans eğitimim boyunca hiçbir konuda desteğini esirgemeyen, bu alanda çalışmam için beni yönlendiren tez danışmanı değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hızır ASLIYÜKSEK' e,

Bu çalışmayı hazırlarken tarih, bilgi belge yönetimi ve arşivcilik alanında destek, öneri ve katkılarını esirgemeyen ikinci danışmanım Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Filiz DIĞIROĞLU' na,

Tez için yaptığım araştırmalarda fikir açısından destek olan tecrübelerinden istifade ettiğim Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Uğur DEMİR' e,

Ayrıca yüksek lisans eğitim ve öğrenimim sırasında emeği geçen İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Adli Tıp Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Faruk AŞICIOĞLU ve tüm öğretim üyelerine ve Arş. Gör. Dr. Filiz Ekim ÇEVİK' e,

Tezimin son okumalarını yapan sevgili arkadaşlarıma,

Tüm eğitim ve öğretim hayatım boyunca maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan Anne ve Babama, arşiv araştırmalarım ve tez aşaması süresince moral ve motivasyon açısından desteğini her zaman hissettiğim kız kardeşim Şevval AYIŞIN' a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
TEŞEKKÜR.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
1. GİRİŞ VE AMAÇ	1
2. GENEL BİLGİLER	4
2.1. BİLİRKİŞİ KAVRAMI.....	4
2.1.1. Tanım.....	4
2.1.2. Bilirkişiliğin Önemi	5
2.1.3. Dünyada Bilirkişilik	6
3. GEREÇ VE YÖNTEM	12
4. BULGULAR	16
4.1. EHL-i VUKUF	16
4.1.1. Görevlendirme Alanları.....	16
4.1.2. Toplum İçindeki Statüleri	18
4.1.3. Adli Olaylardaki Konumları	20
4.1.3.1. Kontrol Mekanizması Olarak Görev Yapmaları	20
4.1.3.2. Özel Vaka Bilgisine Sahip Olmak.....	24
4.2. EHL-i HİBRE	27
4.2.1 Ehl-i Hibre Kimdir?	28
4.2.1.1. Esnaf Teşkilatı İçinde Ehl-i Hibre	28
4.2.1.2. Ehl-i Hibrelerin Mesleki Yeterlilikleri	30
4.2.1.3. Merkezi İzinle Görevlendirme	32

4.2.2. Ehl-i Hibrelerin Toplum İçindeki Statüsü	34
4.2.3. Adli Olaylardaki Konumları	36
4.2.3.1. Bilirkişi Görüşlerinin Mahkemeye Katkısı.....	36
4.2.3.2. Hekimlerin Ehl-i Hibre Olarak Görevlendirilmesi.....	39
4.3. EHL-İ VUKUF VE EHL-İ HİBRE ARASINDAKİ FARKLAR	41
4.4. TIBBİ BİLİRKİŞİLİK.....	43
4.4.1. Keşif Görevlendirmeleri	44
4.4.2. Keşif Neden Yapılır?	48
4.4.3. Keşif Örnekleri	53
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	57
6. KAYNAKLAR.....	64
7. EKLER.....	74
8. ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR

Bknz.	Bakınız
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra

1. Giriş ve Amaç

Bilirkişi, “belirli bir alanda deneyime sahip ya da bu konuda eğitim alarak, gerekli bilgi ve beceri konusunda kendini geliştiren ve söz konusu maddi delili ortaya çıkaracak nitelikte görüş bildiren kişi” olarak tanımlanır (Canbolat, 2017).

Yürürlükten kalkmış olan 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda (HUMK) bilirkişi için “*ehl-i vukuf*” kelimesi kullanılmıştır. Bu kanunda 16.07.1981 tarihinde yapılan değişiklikler sonucunda bazı maddelerde ve 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda (HMK) sadece “*bilirkişi*” terimi kullanılmıştır (Pakalın,1993).

Yürürlükten kalkmış bir başka kanun olan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanun’unda (CMUK) ise; bazı maddelerde “*ehl-i hibre*” bazı maddelerde de “*bilirkişi*” terimi kullanılmıştır. 21.05.1985 tarihinde yapılan değişiklikle bütün “*ehl-i hibre*” kelimeleri “*bilirkişi*” şeklinde değiştirilmiştir. CMUK ve HUMK’ta “*bilirkişi*” yerine kullanılmış olan “*ehl-i vukuf*” ve “*ehl-i hibre*” kelimeleri, “*herhangi bir konuda iyi bilgisi olan, bir şeyi çok iyi bilen, bilgi ve tecrübe sahibi olan kişi*” (Pakalın,1993) anlamına gelmekte olup bilirkişinin terim anlamını karşılamaktadır.

Bilirkişilik kurumunun tarihi, çok eski çağlara dayanmaktadır. Babil kralı olan Hammurabi kendi düzenlediği kanunlar olan Hammurabi Kanunları’nda; özellikle hukuki uyuşmazlıkların çözümünde özel bilgi sahibi olan kişilerden yararlanıldığına ve doktorlara resmi bilirkişi olarak başvurulduğuna ilişkin kayıtlara rastlanmıştır(Tanrıverdi, 1991).

Eski Yunan’da, M.Ö. 44 yılında, senato binasında, Julius Caesar’ın şiş, bıçak ve kama gibi kesici-delici aletler ile öldürülmesi üzerine, cesedi Antistius isimli bir doktora muayene ettirilmiştir(Öztürel, 1979; Gök, 1983). Antistius tarafından verilen rapor gerçek bir tıbbi ekspertiz olarak düzenlenen ilk ilmi rapor olarak kabul edilmektedir(Özden, 1977; Çevrimiçi,

30.11.2018). Osmanlı hukuku da adli tıbbın sayesinde kişilerin ölüm sebeplerini bulmada kendisini sorumlu kabul etmiştir (Yüksel, 2013). Osmanlı Devleti’nde modern tıbbi bilirkişilik olarak kabul edebileceğimiz ilk otopsi vakası ise 1841 yılında gerçekleşmiştir (Gök, 1995). 1879 yılından itibaren ise adli otopsi kanunlaşmıştır(Özen, Gök, 1982).

Osmanlı Devleti hukuk sisteminde büyük yetkilerle donatılmış kadılar bulunmakta olup, kadıların uyuşmazlıkların çözümünde yararlandığı iki tür bilirkişi bulunmaktaydı: İlki, ehl-i hibre ya da atanmış bilirkişi de denilen ve alanında otorite sayılan bilgili ve deneyimli kişilerdi(Abacı, 2002). Bu kişiler “lonca” adı verilen esnaf meslek örgütü içindeki örgütlenmiş meslek dallarındaki üretimlerde görülen birtakım aksaklıkların kadiya dava edilmesini sağlamaktaydı(İnalcık, 1993). Böylece, örneğin; bir kadife kumaşın standartlara uygun olarak üretilip üretilmediği denetlenmekteydi. Kalitenin korunması amacıyla üretimi denetlemek üzere görevlendirilen bu kişilere *ehl-i hibre* denmiş, müfettiş, mubassır ve mümeyyiz gibi isimler de verilmiştir. Diğerisi ise, bugünkü anlamda bilirkişiye benzeyen ve *ehl-i vukuf* denilen fiili bilirkişilerdi. Bu bilirkişilere ticari işlerde “usta”, tıbbi işlerde “*Darü’ş Şifa Başhekim*” örnek olarak verilebilir(Abacı, 2002).

Osmanlı döneminde bilirkişilik kurumuna dair bugüne kadar loncalar çerçevesinde ortaya çıkan uygulamalar hariç olmak üzere müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Osmanlı hukuku ile ilgili pek çok alanda olduğu gibi bu noktada da uygulamalardan yola çıkılarak bilirkişilik kurumunun işleyişi ortaya konulabilir.

“Osmanlı Devleti’nde bilirkişilik kurumunun işleyişi nasıldır?”, “kimler bilirkişi olabilir?”, diğer bir deyişle “bilirkişinin taşıması gereken vasıflar nelerdir?”, “göreve getirilme prosedürü nasıldır?” gibi sorulara cevap olabilecek kurumsal verilerden yoksunuz. Osmanlı’nın Tanzimat’tan önceki döneminde bilirkişilere/bilirkişiliğe dair herhangi bir

hukuki düzenleme bulunmamaktadır. Ancak bu düzenlemeler ve bilirkişilik tanımı kadı sicillerindeki uygulamalardan yola çıkarak hukuki düzlemde ortaya konabilir.

Osmanlı Devleti’nde mahkeme kayıtlarını içeren kadı sicilleri bu tezin esas kaynağını oluşturmaktadır. Geniş bir coğrafyada uzun yıllar hüküm süren Osmanlı Devleti mahkemelerinin geride devasa bir kadı sicili külliyatı bıraktıkları bilinmektedir. Bu tez çerçevesinde İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) tarafından yayınlanan sicil külliyatı ana kaynak olarak kullanılmıştır. 40 cilt ve 40.000’i aşan vakadan oluşan bu külliyat İstanbul’da bulunan sekiz mahkemenin ve bunlara bağlı naiblerin (Üsküdar, Balat, Rumeli, İstanbul, Bab, Eyüp, Hasköy, Galata) kayıtlarını ihtiva etmektedir. Bu çalışma; söz konusu külliyatı tarayıp analiz edilerek Osmanlı Devleti’nde adli vaka ve bu vakalardaki bilirkişilik uygulamalarını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Osmanlı Devleti’nde bilirkişilik sisteminin nasıl işlediğine dair literatürde büyük boşluk bulunmaktadır. Yapılan bu tez çalışması ile Osmanlı Devleti’nde bilirkişilik sistemi hakkında genel bilgiye sahip olunması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra çalışma sonucunda geçmişte var olan bilirkişilik sistemiyle günümüzdeki yeni bilirkişilik sistemi arasındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Ayrıca; Osmanlı Devleti’nin arşiv belgeleri incelenerek elde edilecek verilerin, bundan sonra yapılacak “adli bilimlerde bilirkişilik” ile ilgili tüm bilimsel çalışmalarda temel kaynaklardan biri olması düşünülmektedir. Bu tezin adli bilimlerle ilgilenen araştırmacıların yanı sıra tarih ve hukuk araştırmacılarının da faydalanacağı disiplinlerarası bir çalışma olması amaçlanmaktadır.

2. Genel Bilgiler

2.1. Bilirkişi Kavramı

2.1.1. Tanım

“Geçmişten günümüze toplumların bir arada yaşamasını sağlayan yasaların bütünü”ne hukuk denmektedir(TDK Sözlüğü, 2019). Toplumlar kendi yasalarını oluşturarak düzenin korunmasını sağlamışlar ve adaletli bir yapı oluşturmaya çalışmışlardır. Günümüzde adalet mahkemeler aracılığı ile sağlanmaktadır ve uyuşmazlıklar davalardaki hakimler eliyle çözüme kavuşturulmaktadır. Davaların çeşitliliği ve çok yönlü olmasından dolayı hakimlerin belirli kişilerin uzmanlığına ihtiyaç duyması kaçınılmazdır(Guliyev, 2014).

Bu sebeple taraflar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için hakim, konusunda uzman kişilerden destek almaktadır. Mahkemelerde hakimlerin ihtiyacına yönelik olarak görevlendirilen kişi veya kişiler bilirkişilerdir(Canbolat, 2017).

Belgesay’a göre bilirkişilik; hakim tarafından maddi vakalarda görüşünü belirtmesi için mahkemeye çağırılan kişidir(Belgesay, 1940). Arslan’a göre; davaların sonuçlandırılmasında tarafların anlaşılmadıkları durumlarda, davaların teknik ve özel bilgiyi gerektirmesi sebebiyle başvuru ve hâkime görüşünü beyan eden uzman kişiye bilirkişi denmektedir(Arslan, 1989). Hukuk sözlüklerinde ise; “çözümü özel bilgi ve teknik gerektiren konularda hâkimin başvurduğu ihtisas sahibi kimse, ehl-i vukuf veya ehl-i hibre” olarak tanımlanmaktadır(Yılmaz, 2016).

Çayan’a göre; hâkimin davayı çözebilmesi için olayların gerektirdiği özel veya teknik konuları aydınlatmak amacıyla atanan, özel veya teknik konuya sahip, ilgili fakülteleri bitirerek o alanda yetkinleşmiş bağımsız ve serbest çalışan, görevini icra ederken kamu görevlisi sayılan kişilere, “bilirkişi” denir(Çayan, 2013).

2016 yılında çıkarılan 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu’nda bilirkişilik; “Çözümü

uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvurulmuş gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi” olarak tanımlanmıştır. Aynı kanunun 3. Maddesi’nde bilirkişinin görevini dürüst, bağımsız, tarafsız ve objektif şekilde yerine getireceğinden bahsedilmiştir(Bilirkişi Kanunu, Madde 2-3, 2016).

Mahkemelerde hâkimin uzmanlık alanı olan hukuk davaları dışında davalarda özel bilgiye sahip kişilerin yardımına başvurulmaktadır. Zamanla her alanda ortaya çıkan yenilikler ve gelişmeler mahkemelerde bu kişilere daha fazla ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bilirkişilik kurumu yargı sisteminin vazgeçilmez bir parçası konumundadır (Guliyev, 2014).

2.1.2. Bilirkişiliğin Önemi

Günümüze kadar bilirkişilik kavramı, bilimin gelişmesine ve insanın ihtiyaç duymasına paralel olarak gelişme göstermiştir(Durmaz, 2015). Bilimsel ve teknik gelişmeler kendi özelinde çok farklı uzmanlık alanları oluşturmuştur. Toplum hayatında ihtiyaç duyulan teknik bilgi sahibi uzman insanlar, hukuk sistemi içinde de gerekli görülmeye başlamış ve bu uzmanların önemi artmıştır. Toplumun farklı alanlarında ortaya çıkan uyuşmazlıklar sonucunda, bu uyuşmazlıkların çözülebilmesi için mahkemelerde, konu özelinde uzman kişilere ihtiyaç oldukça artmıştır. Sadece hukukçular tarafından uyuşmazlıkların çözülmesi imkânı kalmamıştır. Uzman kişilerden yardım alınması zorunlu olmuştur(Guliyev, 2014).

Mahkemelerde olaylar tüm boyutlarıyla ele alınarak gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Ancak, bazı noktalarda mahkeme görevlilerinin bütün vakayı tam olarak anlama ve değerlendirmesi mümkün olmamaktadır. Zaten mahkeme yetkililerinin olayların tümünü kendi bilgisi ve tecrübesine dayanarak anlaması ve çözüme kavuşturması beklenemez(Durmaz, 2015). Nitekim gerekli olan özel ve teknik bilgi, uzun yıllar çalışma ve tecrübe sonucu elde edilebilir. Bu durumlarda bilirkişinin mahkemelerdeki rolü ve davalardaki önemi ortaya çıkmaktadır(Guliyev, 2014).

2.1.3. Dünyada Bilirkişilik

İlk çağlarda tıp alanında dünyanın farklı coğrafyalarında oldukça fazla ilerleme kaydedildiği görülmüştür. Ancak adli tıp ile ilgili olaylarda hekimlerin olaya müdahalesine ait bir kayıt bulunamamıştır(Şehsuvaroğlu ve Özen, 1974).

Adli bilimler kavramının oluşmaya başladığı dönem olarak 19. yüzyılın ikinci yarısı kabul edilmektedir. Bu yıllarda adli bilimleri oluşturan ilk meslek alanının adli tıp olduğu bilinmektedir(Alkan ve Sözen, 1998). Bilinen en eski hukuk kuralları Babil kralı olan Hammurabi'ye aittir (M.Ö. 1700). Bu kanunlarda hekimlerin yükümlülükleri belirtilmiştir. Yaklaşık üç bin yedi yüz sene önce hukuk kurallarının sistematik şekilde oluşturulması, adaletin önemini vurgulamaktadır(Şehsuvaroğlu ve Özen, 1974).

Eski Mısır'da tıp uygulamalarının dönemine göre ileri seviyelere gelmiş olmasından dolayı, hukuk sisteminin de bir o kadar ileri seviyede olduğu görülmektedir(Koç ve Biçer, 2009). Rahipler ölen kişilerin ölüm sebebini belirleyebilmek için tıbbi bilirkişi diyebileceğimiz hekimlerden yardım almışlar ve bu yardımla birlikte olayları çözmeye çalışmışlardır. Mısırlı İmhotep'in ilk adli tıp uzmanı olarak kabul edildiği düşünüldüğünde, M.Ö. 2900'lerde bilirkişilik kurumunun ortaya çıktığı söylenebilmektedir(Soysal ve Eke, 1999).

Yunanistan coğrafyasında M.Ö. 200'lü yıllarda ölümler kutsal sayıldığından, ölümden sonra vücut üzerinde incelemeler yasaklanmıştır. Bir Yunan kralı, altın taç yapımında çalışan bir işçinin kullandığı altının değerini hile yaparak azalttığından şüphelenmiş ve bu durumu dönemin önemli bilim insanı Archimedes'e danışmıştır. M.Ö. 200 yıllarında gerçekleşen olay, adli bilimlerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan bu uygulamanın bir bakıma bilirkişilik görevi olduğu düşünülmektedir. Roma'da ise sebebi bilinmeyen ölümlerde cesetlerin teşhir edilmesinden sonra herkesin ölüm sebebi için görüş bildirmesi durumu gelenekselleşmiştir. M.Ö. 100 yıllarında imparator Caesar'ın öldürülmesinden sonra cesedin

hekimler tarafından incelenmesine izin verilmiştir. Bu inceleme sonucunda 23 bıçak darbesinden sadece birinin göğüs kafesine denk geldiğini hekimler tespit etmişleridir. Ölümünün sebebi bu bıçak darbesidir(Şehsuvaroğlu ve Özen,1974).

Bu örnekten hareketle Roma döneminde tıbbi bilirkişiliğin ilerlediği görülmektedir. İmparator Justinian döneminde (M.S. 483-565) yasalarda geçtiği üzere hekimler, sıradan tanıklar olmadığı gibi, tanıklıktan fazla bir yetkiyle karar verici konumundadırlar. İmparatorun kendi ismiyle çıkarılan kanunlarda¹ hekimler, mahkemelerde tıbbi bilirkişi olarak bulunmaktadır(Şehsuvaroğlu ve Özen,1974). Hekimler, adli tıbbi ilgilendiren olaylarda mahkemelerde görevlendirilmektedirler. Bu şekilde uzman bilirkişinin özel pozisyonunun bilindiği anlaşılmaktadır(Özden, 1977).

İtalya’da 13. yüzyılda adli bilimlerin temelleri atılmaya başlanmıştır. Papa Innocent 1209 yılında yaraların niteliğinin belirlenmesi için doktorların mahkemelere çağırılması şartını koymuştur. 1234 yılında Papa Gregory bir kararlar kitabı hazırlatmıştır. Bu kitapta o zamana kadar kilise meclislerinin vermiş oldukları kararlar toplanmıştır. 1249 yılında ise bir cerrah adli tıp uzmanı olarak yemin etmiş ve düşük yapma ile ilgili vakada sanık olan bir kadını muayene ettikten sonra, kadın ile ilgili delilleri *Rahipler Mahkemesi* huzuruna çıkmadan önce sunmuştur. 13. Yüzyılın sonlarına doğru İtalya’da birçok hekim öldürücü yaralar ve zehirlenmelerle ilgili tıbbi bilirkişilik yapmıştır. İlk adli otopsinin 1302 yılında yapılmasıyla birlikte, bilirkişilik kurumu resmi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Tıbbi bilirkişilik gerektiren konular evlilik, boşanma, doğum, sezaryen, meşruluk, cinsel suçlar, şahıslara karşı işlenen suçlar ve evliliğin iptali şeklinde sıralanabilmektedir. Mesela, evliliğin iptali durumlarında tarafların yemini yerine kızlığın devam edip etmediği tespit amacıyla kadının muayenesi şartı koşulmuştur. Bununla ilgilenen yaşlı bir kadın görevlendirilmiştir. 14. yüzyılda ise, rahiplerden oluşan mahkemelerde önce konuyla ilgili uzmanların olayları

¹ Justinian kanunları ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Orhun, Murat, Justinianus’un Hukuk Deformasyonu, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/5 Spring, 2015.

görmeleri ve daha sonra karar vermeleri gerektiği belirtilmiştir(Şehsuvaroğlu ve Özen, 1974).

Fransa'da 11. Yüzyılda piskoposların mahkemelerde tıp uzmanlarından yararlandıkları görülmektedir. 1278 yılında hekimlere adli olaylarla alakalı olarak yemin ettirilmeye başlanmıştır. 1300'ler de ölülerle alakalı raporların yeminli hekimler tarafından yapılması kararlaştırılmıştır(Soysal ve Eke, 1999). Bu yıllarda mahkemelere cinsel suçlarla ilgili kadınların muayenesi için ebeler çağrılmaktadır. Yapılan uygulama cerrahlar tarafından pek doğru karşılanmamıştır ve tepki almıştır. 1374 yılında otopsi yapma yetkisi Papa tarafından Montpellier Fakültesine verilmiştir. Böylece Fransa'da resmi olarak tıbbi bilirkişilik başlamıştır(Şehsuvaroğlu ve Özen, 1974).

Almanya'da 1507 yılında düzenlenen bir kanun sisteminde ilk defa tıbbi bilirkişilik terimi kullanılmış ve mahkemelerin tıbbi bilirkişi raporlarını göz önünde tutarak karar vermeleri istenmiştir. 1532'de *Carolina Düsturları*² adı altında yayınlanan kanunlarda adli tıbbi ilgilendiren konularda mahkemenin karar verebilmesi için tıbbi bilirkişi kullanılması zorunluluğu konmuştur. Bu düzenleme Avrupa'nın birçok ülkesinde kabul görmüştür (Şehsuvaroğlu ve Özen, 1974).

19. yüzyıldan önce hukukla ilgili bilimsel çalışmalar adli tıp alanında da yapılmaya başlanmıştır. Fransız mahkemeleri karmaşık konularda görüş almak üzere bilirkişilik sistemini geliştirmişlerdir. 18. yüzyılın başlarında mikroskobik, fotografi ve radyolojiden adli tıpla ilgili konularda çokça yararlanılmıştır. Avrupa'da adli bilimlerle ilgili çalışmaların daha çok üniversitelerde yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, adli bilimler ve kriminalistik konusunda bağımsız çalışmalar da söz konusu olmaktadır(Soysal ve Eke, 1999).

19. yüzyıla kadar Osmanlı Coğrafyasında resmi bir kurum olarak adli tıp alanında bilirkişilik ile ilgili henüz örnek bulunamamıştır. Bu asra kadar otopsi adli vakaların çözümünde kullanılmamıştır. Dini otoritelerin ölümden sonra vücudu parçalamanın yasak

² Detaylı bilgi için bkz: Mehmet Cemil Ozansü, Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması Ve Rasyonelleşmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 2013, İstanbul.

olduğunu belirtmesi ve bunu fetvalarla engellemesi otopsi yapılmasının ve bu müessesenin gelişmesinin önünde engel teşkil etmiştir(Özen ve Gök, 1982).

Osmanlı Devleti'nde otopsi ilk olarak 1841 yılında yapılmıştır. 1839'da açılan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin batı tarzı eğitim vermesi sayesinde Avusturya'dan getirtilen Doktor C. A. Bernard “Tıbbi Kanuni” dersleri vermeye başlamıştır. Bu tarih Osmanlı Devleti'nde adli tıp açısından büyük bir gelişme olarak kabul edilmiştir(Gök, 1995).

1843 yılına gelindiğinde, yayınlanan bir fermanla ölümler üzerinde araştırma yapılmasına izin verilmiştir ancak ölen Müslümanların bedenleri üzerinde araştırma yapılması hala yasaktır(Koç ve Biçer, 2011). 1879 yılına gelindiğinde ise çıkarılan Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu'nda, hekimlerin adli olaylarda *ehl-i hibre* (bilirkişi) olarak görevlendirileceği belirtilmiştir. Ayrıca, ölüm olaylarında cesedin dış muayenesini yaptıktan sonra teşhis konulamaz ise ya da cesette kurşun veya zehir aranması icap ediyorsa otopsi yapılması gerekli görülmüştür. Böylece tıbbi bilirkişilik kanunlarca resmileştirilmiştir(Özen ve Gök, 1982).

Osmanlı mahkemelerinde davalarda işleyen süreç içerisinde karşımıza çıkan bilirkişiler, kadının hukuki bilgisi dışında uzmanlık gerektiren noktalarda kadıya destek anlamında hizmet vermişlerdir. Osmanlı hukuk literatüründe “*ehl-i vukuf*” ve “*ehl-i hibre*”, Arapça kaynaklarda “*ehlü'l-ilm*” ve “*ehlü'l-hibre*” olarak kabul edilen bilirkişiler farklı şekilde isimlendirilseler de aynı görevi yapmış olduğu görüşü yaygındır. Osmanlı Devleti'nde bilirkişiler bir veya birden fazla kişi olabileceği gibi, erkek, kadın veya gayrimüslim olan kişiler de olabilmektedir(Pakdemir, 2017).

Osmanlı Devleti'nde bilirkişilik ile ilgili araştırmaların çoğu iktisadi ve hukuki anlamda yapılan çalışmalardır. Çoğu araştırma *ehl-i vukuf* ve *ehl-i hibre* tanımlamalarını bilirkişi olarak tek başlık altında kabul etmiştir. Ali Şafak *ehl-i vukufu* hukuki uyuşmazlık ve ispat konularında teknik ve özel bilgiye sahip olan kişiler olarak tanımlamıştır. Şafak, kişilerin

Ehl-i vukuf olabilmesi için mesleki bir yeterlilik edinmeleri gerektiğinden ve bu kişilerin bilgisine başvurulduğundan bahsetmiştir(Şafak, 1994). Atanmış ve fiili bilirkişi olarak iki gruba ayırarak bilirkişilik sistemini açıklayan Abacı ise *ehl-i vukuf* ve *ehl-i hibrenin* bilirkişi tanımı altında aynı işi yaptıklarını ancak görevlendirme açısından farklı sorumluluk üstlendiğini dile getirmiştir(Abacı, 2003).

Tüfekçi yaptığı çalışmada *ehl-i vukuf* ve *ehl-i hibre* kişilerin yüklendikleri sorumluluk bakımından bazı durumlarda bilirkişi görevini yaptıklarını, bazı durumlarda ise uzman kişi olarak görev yaptıklarını söylemektedir. Ceza hukuku kapsamında yapılan bilirkişilik görevinin kadı yardımcılarında olan naibler tarafından yapıldığını aktarmaktadır. Ceza hukukunun uygulama örneklerini ceset incelemesi, ölüm tespiti ve yaralama örnekleri şeklinde açıklamıştır (Tüfekçi, 2000).

Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal tarihi üzerinde detaylı çalışmalar yapan Mustafa Akdağ, kadı yardımcılarında bahsederken, bilirkişileri mahkemede her daim ihtiyaç duyulan kişiler olarak tanımlamış ve *şuhudu-l hal* olarak mahkeme kayıtlarında görülen isimlerin bilirkişilik görevi yaptığını aktarmıştır(Akdağ, 2018). İlaveten kadı mahkemeleri üzerinde çalışma yapan tarihçi Hülya Taş *şuhudu-l hal* özelinde yaptığı detaylı çalışmasında, mahkeme tutanaklarının sonunda yer alan *şuhudu-l hal* üyelerinin mahkemeye yardımcı konumda olduğunu ifade etmiştir. *Şuhudu-l hal* olarak geçen kişilerin gerektiğinde *ehl-i vukuf* görevini üstlendiğini ve kadiya yardımcı olduğunu belirtmiştir(Taş, 2008).

Bu yoruma benzer şekilde konuyu açıklayan İlber Ortaylı ise *şuhudu-l hal* olan kişilerin aynı zamanda mahkemede *ehl-i vukuf* olarak görev yaptıklarını, kadiya, özel konularda yardımcı olduklarını söylemiştir(Ortaylı, 2017). Öte yandan Feda Şamil Arık kadılık müessesesi ile ilgili yaptığı çalışmada *şuhudu-l hali*, kadının adli görevinde kendisine

yardımcı olan, bir bakıma bilirkişi görevini üstlenen kişiler şeklinde yorumlamıştır(Arık, 1997).

Murat Akgündüz ise ahilik teşkilatı hakkında yaptığı çalışmada esnaf teşkilatı içinde değerlendirdiği *ehl-i hibreyi* esnafların kendi aralarında seçtiği ve meslekte uzman kişilere verilen isim olarak aktarmıştır(Akgündüz, 2014).

3. Gereç ve Yöntem

Çalışma malzemesi olarak Osmanlı Devleti'nde mahkeme kayıtları olarak bilinen kadı sicilleri (şer'iyye sicilleri) kullanılmıştır. Osmanlı tarihinin kaynakları arasında görülen şer'iyye sicilleri en önemli kaynaklardan biridir. Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari, hukuki ve sosyal konuları hakkında geniş bilgilere şer'iyye sicilleri sayesinde ulaşmak mümkündür(Akgündüz, 1988). Örnekleme İstanbul'da bulunan mahkemelerin 1600-1800 yılları arasındaki defter kayıtları kullanılarak oluşturulan 40 cilt ve 40.000'i aşan mahkeme kaydından oluşan İstanbul Kadı Sicilleridir. Bu çalışmada yaklaşık olarak her 10 yıla ait olan bir defter taranıp analiz edilerek yüzyıllara ışık tutulmaya çalışılmıştır. Çalışmada kırk bin dava üzerinde detaylı araştırma yapılarak bilirkişilik ile ilgili davalar ayrıştırılmıştır. Ortaya çıkan veriler aracılığıyla, bilirkişilik ile ilgili inceleme yapılabilmesi için veri seti oluşturulmuştur.

Araştırma süresince nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması uygulanmıştır. Durum çalışması Türkiye'de örnek olay çalışması, vaka çalışması, olay inceleme gibi farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Durum çalışmasının içerik olarak neleri kapsadığını anlatmadan önce durum olarak tanımlanan şeyin ne olduğu tespit edilmelidir. Durum olarak tespit edilen şey, bir bağlam üzerinde nitelenmeli, üzerinde çalışılabilecek yapıda olmalı ve anlaşılabilmelidir. Yapılacak olan durum çalışmasının kesin olarak sınırları çizilmesi zor olmalıdır. Bu yüzden çalışma, bir örnek alınarak gerçekleştirilir. Durum çalışmaları bireyler üzerinden gerçekleştirilebildiği gibi şehirler, kurumlar veya meslek alanları gibi daha büyük ölçekli alanlarda da uygulanabilmektedir. Durum çalışması genel olarak nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde kullanılan bir yöntemdir. Uygulanacak çalışma yöntemi sayesinde saptanan konunun bir yönünün daha derinlemesine inceleme olanağı sağlamaktadır. Durum çalışmasının kullanıldığı araştırmalar, genelde soruların “ne”, “nasıl” ve “niçin” olduğu araştırmalardır. Bu yöntem, karmaşık halde bulunan bilgiye ulaşmada kullanılan bir

yöntemdir(Metin, 2014). Durum çalışması uygulanırken araştırılan konu özelinde sistemin nasıl işlediği hakkında sistematik olarak bilgi toplamak için çoklu veri toplama araçları kullanılarak konunun derinlemesine incelemesi yapılmaktadır(Subaşı, 2017).

Bunun yanında Creswell'e göre, durum çalışması araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birden fazla durumu veri toplama araçları ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı olguların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, 2017). Durum çalışması deneysel çalışmaların aksine; karşıtlama yapmayarak çözümlemeye çalışır(Yıldırım ve Şimşek, 2003).

Durum çalışmasını genel çerçevede huni şekline benzeterek anlatabiliriz. Çalışmanın başlangıcı huninin geniş ağzıdır. Araştırmacı, araştırma yapmayı planladığı bir ortam seçer. Geniş olarak bir ağ çizer ve araştırmanın yapılabilirliğini inceler. Verileri toplamaya başlar, gözden geçirir, keşfeder ve araştırmaya nasıl devam edeceğine karar verir. Araştırmada zamanı nasıl planlayacağına, araştırmanın nereye gideceğine, neyi derinlemesine inceleyeceğine karar verir(Aytaçlı, 2012).

Bu çalışmada durum çalışması ekseninde, İstanbul kadı sicillerinin 200 yıllık bir zamanda kaydedilen mahkeme kayıtları incelenmiştir. Bu kayıtlar incelenirken Osmanlı Devleti'nde bilirkişilik sisteminin işleyişinin ortaya çıkarılması amacıyla araştırma konusuyla alakalı dokümanlar seçilmiştir. Bilirkişilikle doğrudan alakalı 125 adet mahkeme kaydı saptanmıştır.

Veriler elde edilirken doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme tarihçilerin ve arkeologların bir kültür veya medeniyetin geçmişe ilişkin özellikleri çalışırken kullandıkları en önemli çalışma yöntemlerinden birisidir(Aytaçlı, 2012). Geçmişe ait kalıntılardan hareket ederek belirli bir çerçeve içerisinde ve birbiri ile ilişkilendirerek ilgili kültür veya medeniyete ilişkin bütüncül bir resim elde edilmeye çalışılır. Doküman inceleme

yöntemi durum çalışmasıyla birlikte geleneksel olarak antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı araştırma yöntemi olarak bilinir. Bunun yanında sosyologlar ve psikologlar da doküman inceleme yöntemi kullanarak önemli kuramların geliştirilmesine sebep olmuşlardır (Yıldırım ve Şimşek, 2003).

Araştırma başlamadan önce oluşturulan problem veya problemler araştırmacıya ne tür dokümanlara gerek duyacağı hakkında bilgi vermektedir. Tarihçilerin ve arkeologların yaptıkları kültür ve medeniyet alanında geçmişe ait yapılan çalışmalarda en önemli kaynaklarından birisi kalıntılardır. Kalıntılar kullanılarak belirli bir bütün ortaya koymaya çalışılmaktadır. Yazının bulunmasından itibaren bakacak olursak insanlık hakkındaki bütün bilgiler yazılı kaynakların nesilden nesle aktarılmasıyla bize ulaşmıştır. Bu aktarım yapılırken yazılı metinlerin incelenmesi ve yorumlanması söz konusudur. Bu sebeple yazılı metinler geçmiş hakkında gerekli bilgiyi veren önemli kaynaklardandır. Nitel araştırmalarda doğrudan gözlem ve inceleme fırsatı olmayan çalışmalarda, problemle ilişkili gerekli görülen yazılı materyaller çalışmaya dahil edilebilmektedir. Bu sayede dokümanın incelenmesi, yazılı metinde bulunan olayların incelenmesini ve bunların analizini kapsamaktadır. Ayrıca belgelerin var olması kadar bu belgelerden nasıl yararlanılacağı da önemlidir(Balcı, 2005). Elimizde bulunan kadı sicilleri doküman incelemesi yöntemi kullanılarak Osmanlı Devleti'nde bahsi geçen dönemde bilirkişi olarak tabir edilen “*ehl-i vukuf*”, “*ehl-i hibre*” olarak kategorize edilmiştir. Bu tanımlamalara ek olarak tıbbi bilirkişi uygulama alanlarına ait örnek mahkeme kayıtları, ayrıca seçilmiştir. *Ehl-i hibre* örneklerinden 12 adet, *ehl-i vukuf* örneklerinden 12 adet ve tıbbi bilirkişi örneklerinden 18 adet olmak üzere 42 adet örnek vaka üzerinde detaylı şekilde inceleme yapılmıştır. Ayrıca evrak olarak incelenen kayıtlarda 42 örnek vakanın yanında, 50'ye yakın benzer örnek vaka hakkında bilgi bulunmaktadır.

Araştırma içerisinde doküman incelemesi ile toplanan veriler nitel veri analizine tabi tutulmuştur. Nitel veri analizi üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak veri toplama yöntemi ile

elde edilen verilerin azaltılması sağlanır. Araştırma için toplanan işlenmemiş, ham halde bulunan veriler ayıklanarak özetlenir ve gruplaştırılır. Bu işlem, araştırmanın başlangıcından sonunda raporlanmasına kadar işleyen uzun bir süreçtir. İkinci aşama, verilerin somutlaştırılma sürecidir. Önceki aşamada ayıklanan veriler, bu aşamada çıkarım yapılabilecek bir formata dönüştürülür. Birbirleriyle daha anlamlı olabilecek şekilde aralarında bağ kurulmaya çalışılır. Son aşama ise, sonuca ulaşma ve doğrulama aşamasıdır. Amaç, araştırmanın başından itibaren toplanan verilerin istenen doğrultuda sorulara cevap vermesi ve gerçekliklerin ortaya çıkartılmasıdır. Araştırmacı, elinde bulunan verilerle konuyu anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır(Gürbüz ve Şahin, 2015).

Bu aşamalar bağlamında, bu araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinin temel amacı, sayıca fazla olan belgelerin içinden araştırmanın konusu açısından önemli olan sorulara cevap veren verilerin tespit edilmesidir. İçerik analizi uygulanırken, metnin her yönüyle incelenmesinin aksine; araştırma için gerekli olan konuya odaklanarak inceleme yapılması daha önemlidir. İçerik analizinde araştırmanın nesnesi, direkt olarak kendisidir. İnceleme yapılırken metnin betimleme şeklinde yazılması ve ifade edilmesi değil; aksine metnin bize ne söylediği, içeriğinden gerçekler hakkında neler çıkarabildiği üzerinde durulmuştur. Analizler, metinler arasındaki ortak özellikleri bulmaya çalışmaktadır (Türkdoğan ve Gökçe, 2012). Mahkeme kayıtları bilirkişilik uygulamaları özelinde incelenerek metinler, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde bilirkişilik uygulamalarının pratikte nasıl gerçekleştiğinin çözümlenmesi amaçlanmıştır. Bugünkü bilirkişilik uygulamaları ile dönemin bilirkişilik uygulamaları arasındaki fark anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

4. Bulgular

4.1.Ehl-i Vukuf

Çalışma kapsamında incelediğimiz dava kayıtlarında görüldüğü üzere mahkemelerde *ehl-i vukuf* olarak görev alan kişilerin birçok farklı alanda kendilerine başvurulduğu anlaşılmaktadır. *Ehl-i vukuf*tan çoğunlukla teknik bilgi gerektirmeyen durumlarda destek alınmıştır. İncelenen dava kayıtlarına bakıldığında nafaka tayininde, miras taksiminde, tereke tespitlerinde, toprak sınırı belirlemede, binaların tamir masraflarının belirlenmesinde, evlilik ve boşanma davalarında, hatta buluşa ermenin tespiti gibi farklı alanlarda *ehl-i vukuf*un bilgisine danışıldığı görülmektedir.

4.1.1.Görevlendirme Alanları

Çoğunlukla sıradan kişiler olduğunu gördüğümüz *ehl-i vukuf*lar bazı durumlarda meslek sahibi olabilmekte ve meslekî bilgilerine danışılmak üzere mahkeme tarafından görevlendirilebilmektedirler. Duruma örnek teşkil eden kayıta 1619 senesinde Eyüp ilçesinde ölen, Ergiri isimli zimmi bir çobanın terekesinden geriye 123 tane koyun kalmış, koyunların satılıp değerinin Eyyub el-Ensari Vakfı'na verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun için *ehl-i vukuf*, üstat kasaplardan olan İskender Beşe er-Râcıl el-Kasab'a danışılmıştır, İskender Beşe'nin belirlediği ücret üzerinden koyunların değerinin karşılığı yine mahkemenin onayladığı Hüsam Efendi'ye emanet edilmiştir. *Ehl-i vukuf* olan kişi burada kasap olarak kayıtlara geçmiştir. Koyunların değerini tespit ederek koyunların ne kadara satılacağı ve vakıfa ne kadar para ödeneceği belirlenmiştir(Eyüp 19, cilt 24, Hüküm No:410). Fiyat tespiti yapan kişi herhangi bir kasap değildir. *Ehl-i vukuf* olarak belirtilmesi o kişinin hem işini iyi yapan hem de sözüne güvenilir bir kişi olduğunu göstermektedir.

Mesleki bilgilerinin olması yanında, *ehl-i vukuf* olarak gösterilen kişilerin seçilmesinde dini farklılıkların problem oluşturmadığı görülmektedir. Bunun bir örneği 1661 yılında İstanbul'da kayıtlara geçen nafaka davasında karşımıza çıkmaktadır. İstanbul

Eğrikapı'da Avcıbey Mahallesi'nde yaşayan ve Hristiyan bir dul olan Dökine bt. Dimitri isimli kadın, nafaka için mahkemeye başvurmuştur. Dökine bt. Dimitri, kendisinin çalışmadığını ve fakir olduğunu belirterek oğulları Todori ve Angeli'n nafakaya ihtiyacı olduğunu dile getirmiştir Mahkeme bu talep doğrultusunda Dökine bt. Dimitri'nin durumunu mahallesindeki *ehl-i vukuf* zimmi kişiler vasıtasıyla soruşturmuştur. *Ehl-i vukuf* kişiler, Dökine bt. Dimitri'nin belirttiği üzere fakir ve ihtiyaç sahibi konumunda olduklarını onaylamışlardır. Bunun üzerine mahkeme, Dökine bt. Dimitri'nin oğullarının her birine 4'er akçe, toplamda 8 akçe nafaka bağlanmasına karar kılmıştır(Eyüp 74, cilt 28, Hüküm No: 253).

Ehl-i vukufun bilirkişiye benzer şekilde görüldüğü bazı vakalarda ise *ehl-i vukuf* kişilerin kadı tarafından doğrudan görevlendirilip fiyat tespiti yaptığı görülmektedir. Genellikle *ehl-i vukuf* kişilerin isimleri vakalarda yer almazken, Eyüp mahkemesi kayıtlarına geçen örnekte görevlendirilen *ehl-i vukuf* kişilerin isimleri belirtilmiştir. 1591 senesinde Sütluçe'de bulunan kiremitçi Süleyman Vakfı'nın mütevellileri kadıya gelerek şikayetçi olmuşlardır. Şikayetlerine göre kiremit dükkanını Musa v. İlya isimli Yahudi'ye içinde 12.500 akçe değerinde sermaye ile birlikte, yıllık 3.500 akçe kira bedeli ile kiralamışlardır. Ancak müteveli olan Musa b. Ferhad ve nâzırı Emrullah b. Abdullah, kiracı Musa v. İlya'nın kiremithanenin sermayesini telef ettiğini iddia ederek dükkana keşif yapılmasını talep etmişlerdir. Kadı, bir grup Müslümanı dükkanı teftiş etmesi için görevlendirmiştir. *Ehl-i vukuftan* Mahmud Çelebi b. Ali, Mustafa b. Abdullah ve Yusuf b. Abdullah isimli kişiler dükkanda tahminen 2.500 akçe değerinde sermayenin olduğunu tespit etmişlerdir(Eyüp 3, cilt 22, Hüküm No: 173). Bu örnekte *ehl-i vukuf* kısmen bilirkişi gibi görev yapmıştır. Ancak bu kişilerin esnafların yaptığı bilirkişi görevinden farklı roller üstlendiği görülmektedir.

Her vakada olmasa da Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki adli vakalarda her iki gruba mensup olan kişilerin ehl-i vukuf olarak görevlendirildiği görülmektedir. 1591 tarihli

bir belgede Üsküdar'a bağlı olan Kartal semtinde Hüseyin Çavuş isimli vatandaşın evinin avlusunda yaptığı yapıların zemininin önceden kireçlik olduğu tespit edilmiştir. Bölgede bulunan zimmilerin bu durumu şikayet etmesi üzerine yapıların yıkılması kararı çıkmıştır. Hüseyin Çavuş yıkılacak olan yapılarının keşif yapılarak isabetli bir şekilde ne kadara yapıldığını belirlenmesini talep etmiştir. Mahkeme bu talep üzerine keşif yapılması için Mevlana Ahmet isimli kişiyi görevlendirmiştir. Ehl-i vukuf olarak belirtilmiş olan Aydın reis b. Hasan, Andon v. Pako , Manol v. Yorgo ve Dimitri isimli kişilerle söylenen yere gitmişlerdir. Bu heyetin incelemeleri sonucunda yıkılacak evler ve ahırların 30 bin akçe değerinde olduğu tespit edilmiştir. Bilirkişi olarak kabul edeceğimiz kişiler heyet olarak karar vermiş ve binaların fiyat tespitini yapmışlardır. Mahkeme hüküm verirken bu tespite riayet etmiştir(Üsküdar 84, cilt 10, 305). Görüldüğü üzere dini kimlikleri bakımından farklı tarafların olduğu vakada ehl-i vukuf kişilerin her iki gruba mensup kişilerden oluşturulmuştur.

Bu örneklerle bakıldığında *ehl-i vukuf*ların toplum tarafından güven kazanmış, halkın içinde sosyal olarak itibar sahibi olan sözlerine güvenilir kişilerden seçilmekte olduğu görülmektedir. Kadının *ehl-i vukuf* kişilere başvurma sebebi, bu insanların yaşadıkları çevreye vakıf olmaları ve gereken durumlarda mahkemeye yardımcı olmalarıdır. Kadı *ehl-i vukuf* görevlendirirken, seçeceği kişilerin sosyal statüsüne veya inancına dikkat etmemiş; nitelik açısından yeterliliğine bakmıştır. Ayrıca dikkat çeken bir diğer husus da, zımmi tebaanın davalarında *ehl-i vukuf* olarak yine zımmi kişilerden destek alınmış olması ve olayın bu kişiler aracılığıyla soruşturulmasının sağlanmış olmasıdır. Gayrimüslim tebaadan olmasına rağmen mahkeme karşısında ayırım yapılmamış *ehl-i vukuf* olarak sözlerine güvenilmiştir.

4.1.2. Toplum İçindeki Statüleri

Ehl-i vukuf kimselerin halk üzerindeki etkisini gösteren bir örnekte 1727'de İstanbul Odabaşı'nda fırıncı olan Bogos isimli zımmi kişi, mahkemeye başvurarak Davutpaşa, Samatya, Çavuşbakkalı, Küçük hamam ve Meydancı mahallelerinde ekmek tablaları

olduğunu ve ekmek sattığını belirtmiştir. Ancak Bogos, fırınının bir süre önce harap olması üzerine bu durumu fırsat bilen başka bir fırının kendisine ait yerlerde ekmek sattığını söylemiş ve bu fırını şikâyet etmiştir. Mahkeme bu şikâyet üzerine ekmekçiler Yiğitbaşısı olan el-Hâc Ahmed b. Ömer’e ve *ehl-i vukuf* kimselere Bogos’un ekmek tablaları olan yerlerde başka fırınların ekmek satmamasını emretmiştir. Bu örnek *ehl-i vukufun* hem sosyal düzeni hem de ticari düzeni koruyan bir niteliğe sahip olduğu, ayrıca halk üzerinde bir otoritesinin bulunduğu göstermektedir. Mahkemenin fırıncılar başının yanında *ehl-i vukufa* da durumu bildirerek, verdiği emrin kontrolünü *ehl-i vukuf* kişilerin aracılığıyla da sağladığı görülmektedir(İstanbul 24, cilt 21, Hüküm No: 249).

1613 senesinde Kasımpaşa’da yaşayan ve bir süre önce vefat eden Mehmed’in oğlu olan Mustafa’nın vasisi el-Hâc İbrahim b. Nureddin mahkemeye başvurmuştur. Mustafa’nın frengi hastalığına yakalandığını, hastalığının ilerlediğini, eğer bir an önce ilaç almaz ve tedavi olmazsa öleceğini bildirmiştir. Bu sebeple mahkemeden *ehl-i vukuf* insanların talebini soruşturmasını ve araştırmasını istemiştir. *Ehl-i vukuf* kişilerin belirlediği miktarda tedavi masraflarının kendisi tarafından karşılanacağını belirtmiştir. Kayıta “*zeyl-i kitâbda mastûrû’l-esâmî olan kimesneler*”³ olarak bahsedilen kişilerin konuyu araştırdığını ve tedavi masrafları için gerekli ücretin 2.000 akçe olduğu belirlenmiş ve bu miktarın harcanmasına mahkeme tarafından izin verilmiştir(Galata 37, cilt 37, Hüküm No: 68). Mahkemeye gelen talepte, vakanın *ehl-i vukuf* kişiler tarafından araştırılması istenmiştir. Talep edilirken *ehl-i vukuf* olarak belirtildiğini ancak kadı tarafından karar verilip kayıtlara geçilirken “*zeyl-i kitâbda mastûrû’l-esâmî olan kimesneler*” şeklinde bir ifade ile kullanıldığı görülmektedir. Bu kişilerin *ehl-i vukuf* olan kişileri karşıladığı düşünülmektedir.

³ Bu tabir ile anlatılmak istenen mahkemede görülen davaların yazıldığı defterde kayıtlı olan, dava içinde uzun olacağı düşüncesiyle isimlerinin tekrar zikredilmediği vaka için görev yapmış kişilerin isimleri olduğu görülmektedir.

İlk örnekte ticari anlamda karar verildiğinden bu kararın yürütülmesi maksadıyla *ehl-i vukuf* kişilere görev düştüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, resmi olarak kayıtlarda da yazıldığı gibi ekmekçilerin yiğitbaşı ile beraber *ehl-i vukuf* da mahkeme kararının kontrolünü sağlaması için tembih edilmiştir. Mahkemenin böyle bir isteğinin yanında halkın da *ehl-i vukuf*ın yapacağı denetim olarak adlandırabilecek görevi yadırgamaması *ehl-i vukuf* kimselerin halk üzerindeki etkisinin yüksek olduğunu göstermektedir.

İkinci örnekte ise başvuru yapan kişinin araştırma için *ehl-i vukuf* kişileri istemesi ve sonrasında verilen karara uyulması, yine *ehl-i vukuf* kişilerin halk arasında güçlü ve bilge bir konumda olduklarını göstermektedir. Bu örnekler bağlamında halkın, *ehl-i vukuf* kişilere güveni oldukça yüksektir ve *ehl-i vukuf*ın sözlerine itimat edildiği çıkarılmaktadır.

4.1.3. Adli Olaylardaki Konumları

4.1.3.1. Kontrol mekanizması olarak görev yapmaları

Ehl-i vukuf olarak tanımlanan kişilerin şimdiye kadar belirtilen örneklerde kişisel bilgileri sayesinde mahkemeye yardımcı konumda oldukları görülmektedir. Bu konumlarıyla kısmi olarak bilirkişilik yaptıklarını söylemek mümkündür. Adli olarak görevlendirme örneklerine baktığımızda ise *ehl-i vukuf* kişilerin günümüzde ki bilirkişi tanımına uygun olarak isimlendirilen kişilerle beraber dava çözümlerinde bulundukları görülmektedir. Bu sebeple *ehl-i vukuf*ın görevlendirme şekli ve sorumlulukları açısından bakıldığında doğrudan bilirkişilik görevini yapmadığı tespit edilir. Başka bir deyişle *ehl-i vukuf* kişiler davaya atanan bilirkişilerle birlikte gönderilen bir kontrol heyeti mahiyetinde olduğu düşünülür.

Örneğin; 1655 senesinde İstanbul Silivrikapı semtinden Karabaş Mahallesi'nde yaşayan Budakzâde Mehmed Efendi, Bedros Köyü'nde Dârü's-sa'âde ağası İzzetlü Bayram Ağa'ya ait olan bir çayırda kendi imkânlarıyla bir kazı gerçekleştirmiştir ve sonucunda su bulmuştur. Bu suyun bilirkişiler tarafından keşif edilip tahlil edilmesini ve kullanılabilir olup olmadığının kontrol edilmesini mahkemeye başvurarak talep etmiştir. Mahkeme, olayı takip

eden ve sorumlu kişi olarak tespit edilen Umdetü'l-müderrişin Surûrî Mustafa Efendi'yi görevlendirmiştir. Mustafa Efendi ile beraber su alanında uzman kişiler olarak kabul edebileceğimiz hâssa mimârbaşı Mustafa Ağa b. Abdürrahim, hâssa suyolu nâzırı Ali Ağa b. Yunus, râh-ı âbîler kethüdâsı el-Hâc Mehmed b. Mustafa, yiğitbaşları el-Hâc Ahmed b. Ömer, el-Hâc Abbas b. Mehmed, Ahmed b. Ömer, ve Osman b. Murtaza isimli kişiler bilirkişilik görevini yerine getirmek için belirlenmişlerdir. Ayrıca “*zehl-i vesikada mastûrû'l-esâmî bî-garaz ehl-i vukûf müslimîn*” şeklinde belirtilen *ehl-i vukuf* kişiler de olay mahalline gönderilmişlerdir. Bilirkişi olarak gönderilen heyet, suyun düzgün olduğuna kanaat getirmiş, çıkan suyun yarısının çıkarılan yer tarafından kullanılmasına, kalan suyun Budakzâde Mehmed Efendi tarafından kullanılmasına izin verilmiştir(Eyüp 61, cilt 27, Hüküm No: 72). Görüldüğü üzere bilirkişilik yapacak insanların yanına ayrıca *ehl-i vukuf müslimin* olarak belirtilen kişiler gönderilmiştir. Bunun belirtilmesi, *ehl-i vukufun* bilirkişilik görevinden ziyade; bu kişilerin olaya kontrol amaçlı gönderildiğinin daha net anlaşılmasını sağlamaktadır.

*Ehl-i vukuf*ların doğrudan bilirkişilik görevi yapmadığını gösteren diğeri bir örnekte ise 1661 yılında Galata'da Mevlevihane'ye yakın Müeyyedzâde Mahallesi'nde yaşayan Ahmed Ağa b. Abdurrahman isimli kişinin oğlu olan Osman Çelebi mahkemeye başvurmuştur. Osman babasının adına kayıtlı Alibeyköy'de bir çiftliklerinin olduğunu ve bu çiftliğin yanında bir bahçelerinin bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bu bahçenin bitişiğinde Mehmed Efendi b. Mustafa'ya ait bir bostan olduğunu söylemiştir. Osman, bahçenin doğu kısmına denk gelen tarafında yıkılmış durumda bulunan kulübeden Mehmed Efendi'nin bir iki ağaçlık bölümünü kendi arsasına dahil ettiğini ifade etmiştir ve bunun düzeltilmesi için mahkemeye talepte bulunmuştur. Kadı, şikayet konusu olan yerin mimar ağa ve naib efendi tarafından görülmesine karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda Mevlânâ Mehmed Efendi b. Nasuh görevlendirilmiştir. Mehmed Efendi b. Nasuh ile beraber hassa mimarlarından olan

Üstâd Mehmed b. Abdullah ve Hüseyin Beşe b. Mehmed de görevlendirilmiştir. Görevlendirilen heyetle birlikte ‘*zeyl-ivesıkada muharrerü’l-esâmî olan bî-garaz müslimîn*’ olarak nitelendirilen kişilerinde bölgeye gittiği görülmektedir. İnceleme sonrasında bir kızılcık, iki sağır dut, iki sağır unnâb, iki ayva, bir kara ağaç, bir ceviz ve bir erik ağaçları Ahmet ağanın topraklarında olduğunu, bir kebîr dut ağacı ile iki kebîr, bir sağır karaağaçların Mehmed efendinin sınırlarında olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitten sonra davalı ve davacı taraflar yapılan tespiti onaylamış ve kendi sınırlarında olan ağaçları belirlemişlerdir(Eyüp 61, cilt 27, Hüküm No:212). Kayıтта yapılan tespitlerden bahsedilmeden önce ‘*mi’mârân-ı mezbûrân ve sâir ehl-i vukûfmu’âyene ve müşâhede eylediklerinden*’ şeklinde bir ifadenine geçtiği görülmektedir. Mimarlar ile *ehl-i vukuf* kişiler ayrı ayrı belirtilmiştir. Mimarlar *ehl-i hibre* olarak kabul edilebilecek bilirkişilik vazifesini yerine getirerek, keşfi yapacak ve kararı verecek olan teknik bilgiye sahip kişilerdir. *Ehl-i vukuf* ve bilirkişi olanların farkı kişiler olduğu görülmektedir.

1618 yılında İstanbul’da geçen diğer bir örnekte *ehl-i vukuf* olarak görev yapan kişilerin tamirat ile ilgili izin için keşif heyetiyle birlikte gittiği görülmektedir. İbrahim Çelebi’nin azatlı kölesi olan Nâzenin Hâtun bt. Abdullah mahkemeye başvurarak İstanbul’da bulunan İbrahim Çelebi Vakfı’na ait bir evin adresini vererek evin harap halde bulunduğunu ve yıkılmak üzere olduğunu belirtmiştir. Kendisinin hayır maksatlı olarak bu evi tamir ettirmek istediğini ancak içinde yaşayan İbrahim Çelebi’nin kölelerinden olan Kâmile bt. Abdullah’ın tamire izin vermediğini belirterek Nâzenin Hâtun bt. Abdullah mahkemeden tamir için izin isteyip talepte bulunmuştur. *Ehl-i hibrenin* eve gidip keşif yapıp ne kadar tamirat ücreti tutacağına karar verilmesini istemiştir. Mahkeme bu talep üzerine Mevlânâ İsmail Efendi b. Ömer’i ve hâssa mimarlarından Üstâd Mustafa Bey b. Hüsameddin’i görevlendirmiştir. Mahkeme bu kişilerle birlikte ‘*zeyl-i kitâbda mastûrû’l-esâmi olan Müslimîn*’ olarak bahsedilen kişileri keşif yapması için birlikte göndermiştir.

Keşif sonunda evin tamirâtı için 8.100 akçe gerektiğini Mevlânâ İsmail Efendi b. Ömer ve hâssa mimarları belirlemişlerdir. Bu tespite *ehl-i vukuf* olarak gönderilen kişiler, ittifak etmiş ve kadı kararında Nâzenin Hâtun bt. Abdullah’a evi tamir etmesi için izin verilmiştir (İstanbul 3, cilt 13, Hüküm No:350). Örnekten anlaşılmaktadır ki; hâssa mimarları ve naibin yanında gönderilen kişiler *ehl-i vukuf* olarak belirlenmiştir.

Yukarıdaki üç örnekte de görüldüğü üzere ‘‘*zeyl-i kitâbda mastûrû’l-esâmi olan Müslimîn*’’ kalıbıyla belirtilen kişilerin *ehl-i vukuf* kişiler olduğu düşünülmüştür. Mahkemeye yansıyan ve teknik bilgi gerektiren vakalarda kadı, o konunun uzmanı kişileri görevlendirmiştir. Bazı vakalarda *ehl-i hibre*⁴ olarak bahsedilmesine rağmen; bazı vakalarda belirtilmeden sadece isimleri zikredilmiştir. Ancak hepsinde ortak görülen husus, teşhis için ilgili konuda detaylı bilgi sahibi olan kişilerin de, bilirkişilerle beraber gitmeleri ve olay hakkında görüşlerini sunmalarıdır. Keşif yapıldıktan sonra kadıya sunulacak rapor için mahkemenin görevlendirdiği bilirkişiler ve *ehl-i vukuf* ortak bir kararla mahkemeye görüşlerini bildirmişlerdir.

Ehl-i vukuf ile teknik bilgi gerektiren konularda destek alınan bilirkişilerin sorumlulukları bakımından birbirinden farklılığı, örneklerde rahatça anlaşılmaktadır. *Ehl-i vukuflar* bir bakıma olaya ve verilen kararlara şahit olma maksadıyla gönderilmiş kişiler gibi gözükmektedir. Hâssa mimarları ile ilgili örnekte asıl görüş bildiren ve teknik bilgiye sahip olan kişiler kadının görevlendirdiği hâssa mimarlarıdır. Naib bu grubun başında keşfe çıkan ve gerekli kayıtları almakla görevli olduğu düşünülen kişidir. *Ehl-i vukuf* kişiler ise yapılan tespite şahit olma maksadıyla, bir bakıma denetim mekanizması şeklinde keşif yerine gönderilmişlerdir.⁵

⁴ Detaylı olarak ilerleyen bölümlerde bahsedilecek olduğundan burada açıklanmamıştır.

⁵ Benzer bir örnek için bkz: İstanbul 3, cilt 13, hüküm: 48

4.1.3.2. Özel Vaka Bilgisine Sahip Olmak

Mahkeme tarafından *ehl-i vukuf* olarak görevlendirilen kişilerin halk tarafından güvenilir olmasının yanı sıra dava konusu taraflar hakkında da yeterince bilgi sahibi olması gerekmektedir. 1583 yılında gerçekleşen olayda Çingene eşrafından olan Sâdık v. Abdullah'ın mahkemeye giderek “bu zamandan sonra kardeşim olan Derviş'i bir daha evime getirirsem karım beni boşasın” diye şart koymuştur. Sâdık v. Abdullah bu şartından sonra evine yine kardeşini getirmiş ve gerekli şart sağlandığı için karısı ile boşanmıştır. Sâdık v. Abdullah tekrar evlenmek istemesi üzerine kadının bu evliliği onaylayabilmesi için, boşandıklarına dair bir araştırma yapılması gerekmiştir. Civarda yaşayan ve *ehl-i vukuftan* olan Hamza b. İbrahim, Bâli b. Hüdâverdi, Şucâ' b. Sarı ve diğer çingeneler mahkemede bulunup gerekli şartların yerine geldiğine şahitlik etmişlerdir. Nikahın tekrarlanması herhangi bir sakınca olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Kadı bunun üzerine nikahın tekrarlanması için karar vermiştir(Üsküdar 56, cilt 9, Hüküm No:329). Olayda karı kocanın evlilik durumuyla alakalı bilgi *ehl-i vukuftan* alınmaktadır. Kadının yeniden evlenmek için vereceği kararda *ehl-i vukuf* kişilerin görüşlerine başvurulması, bu kişilerin mahkeme gözündeki değerini gözler önüne sermektedir.

Kişilerin arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde mahkemeye yardımcı konumda karşıma çıkan *ehl-i vukuf* kişilerin mal tespiti yaparak kadıya yardımcı olduğu 1590 tarihli örnekte ise; Üsküdar'a bağlı Kadıköy nahiyesinde yaşayan Got v. Yorgi ve Mihal v. Dimitri isimli şahısların Ali Çelebi b. Yusuf'a borçlu olması üzerine kadıya başvurulmuştur. Borçların ödenmemesinden dolayı Ali Çelebi b. Yusuf şikayetçi olmuştur. Mihal v. Dimitri'nin yedi bin akçe, Got v. Yorgi'nin üç bin akçe olan borçlarının ödenmesinin mümkün olmadığından dolayı hapse atılmışlardır. İki yıl boyunca hapiste yatan kişiler hapiste ölmüştür. Mahkeme borçlu olan ve ölen kişilerin kendilerine ait varlıkları olup olmadığını tespit etmek amacıyla *ehl-i vukuftan* Halîfe b. Mahmud el-imâm ve Seyyid Halil b. es-Seyyid

İbrahim ve Mehmed b. Hüsam isimli kişileri görevlendirmiş ve borçluların yaşadığı yere göndermiştir. Yapılan keşifte Miha1 v. Dimitri ve Got v. Yorgi'nin iki yıl boyunca hapiste kaldığını ve öldüğünü, onlardan geriye bir akçe değerinde erzaktan başka bir şey kalmadığını tespit edilmiştir(Üsküdar 84, cilt 10, Hüküm No: 444). Ehl-i vukuf1arın keşfe gönderilmesinde ki amaç, borçluların malları varsa bu malların satılmasıyla borcun ödenip ödenmeyeceğinin tespitidir. *Ehl-i vukuf* kişiler borçluların yaşadığı bölgede araştırma yapmış, kadının istediğı gerekli bilgileri toplamıştır.

*Ehl-i vukuf*1arın teknik bilgi gerektirmeyen konularda yardımcı olduğunun bilinmesinin yanında, bu kişilerin davaya ilişkin konuya yeterince hakim kişilerden seçildiğini gösteren 1598 tarihli başka bir örnekte ise Receb Çavuş b. Abdullah daha evvel mahkemeye başvurarak karısı olan Râziye Hâtun'un buluğa erdiğini ve reşit olduğunu belirtmiş ve karısına ait malların vasisinden alınarak kendi üzerine geçirilmesini talep etmiştir. Râziye Hâtun'un vasisi olan Ali Kethüdâ b. Abdülmennân buluğa erdiğini inkar etmiş ve Receb Çavuş b. Abdullah'ın bu isteğini kabul etmemiştir. İddianın mahkeme tarafından incelenmesini ve soruşturulmasını istemiştir. Mahkeme durumun araştırılması için Hüseyin Bey el-Cündî ve mütevellî Mehmed Bey ve kâtib Mustafa Bey ve müezzin Hasan Halîfe isimli kişileri görevlendirmiştir. Râziye Hâtun'un yanına gidilip bizzat kendisine sorulmuştur. Râziye Hâtun buluğa erdiğini kabul etmiş ve onaylamıştır. Ayrıca civarda yaşayan *ehl-i vukuf* kişilere sorulmuş ve durumun doğruluğı araştırılmıştır. *Ehl-i vukuf* kimseler de Râziye Hâtun'un reşit olduğunu kabul etmişler ve mahkeme huzurunda Ali Kethüdâ'nın karşısında şahitlik etmişlerdir. Mahkeme yapılan şahitlikleri kabul etmiş ve Râziye Hâtun'un reşit olduğunu onaylayarak kayıtlara geçirmişlerdir(Galata 20, cilt 35, Hüküm No:450). *Ehl-i vukuf* olarak görev yapan kişilerin bu örnekte de görüldüğü üzere mahallenin bilgisine vakıf insanlar olduğu tespit edilmiştir. Kadının görevlendirdiğı kişiler vakanın soruşturulması için belirlenmiştir ve birkaç farklı kişiden oluşmaktadır. Gerekli soruşturma yapıldıktan sonra

civarda yaşayanlar arasından *ehl-i vukuf* olanlara, sözüne güvenilir olanlara tekrar sorulmuş güven ortamı oluşturulmuştur.

Mesleki bilgisi olmamasına rağmen mahkemece *ehl-i vukuf* olarak görevlendirilen kişilerin dava konusu olan bölgeyi tanınması yani bir tür saha bilgisine sahip olması sebebiyle davalara katkı sağladığı görülmüştür. 1637 yılında kayda geçen örnekte Afife Hatun bt. Hüseyin Ağa'nın tasarrufunda olan çayır arazilerinin sınırları bozulmuş ve karışmış olduğundan dolayı Afife Hatun'un kethüdası olan İbrahim mahkemeye başvurarak sınırların belirlenmesini talep etmiştir. Mahkeme sınırların tayini için *ehl-i vukuf* kişileri görevlendirmiştir. Arazinin hudutları detaylı şekilde tarif edilerek kayıtlara geçirilmiştir. Diğer örneklerde olduğu gibi bu kişiler, "*zeyl-i kitâbda mastûrû'l-esâmî olan ehl-ivukûf*" şeklinde tarif edilen *ehl-i vukuf* kimseler olarak belirtilmiştir. Tespit edilen arazilerin sınırları belirlenmiş şekilde, Afife Hatun'un tasarrufunda olduğu kethüda İbrahim'in vekâletinde kayıtlara geçirilmiştir(Eyüp 37, cilt 25, Hüküm No:387).

Ehl-i vukuf olarak mahkemece görüşüne başvuru kişilerin seçiminde dava konusu ile yakından alakalı kişilerin tercih edildiği kişi örneklerden görüldüğü üzere aşikârdır. Özellikle kişiler arasındaki anlaşmazlık konularında *ehl-i vukuf* kişilerin dava konusu hakkında yeterince bilgiye sahip olması beklenir. Kadı bu noktada *ehl-i vukuf* kişiye başvurur ve kadının bu kişinin görüşü üzerinden karar verdiği görülmüştür.

Buluğa erme örneğinde de görüldüğü üzere, toplum arasında gizli kalması gerektiği düşünülebilen konularda bile *ehl-i vukuf* insanlara danışılmıştır. Bu bilgiye sahip olmaları, çevresinde yaşadıkları insanları oldukça iyi tanımalarını gerektirmektedir. Bu bilgiler sayesinde mahkemeye görüş bildirmişlerdir. Böylece, mahkemenin de bu insanların sözlerine güvendiği ve karar verirken bu kişileri referans aldıkları ortaya çıkmaktadır.

Son örnekte ise mesleki bilgi olarak olmasa da yaşadığı çevreye hakimiyet açısından *ehl-i vukuf* kişilerin mahkemece itibar sahibi oldukları gözlenmektedir. Yine *ehl-i vukuf*

kişilerin mahkemeye yansıyan vaka konusuna göre özellikle seçilmiş oldukları düşünülmektedir. Toprak sınırlarının belirlenmesi için danışılmış olması ve vaka hakkında karar verilirken bir bakıma ehl-i vukuf kişilerin sundukları görüşlerin göz önünde bulundurularak anlaşmazlığın sonuçlandırılması *ehl-i vukufun* sözlerinin vaka kararlarında etkili olduğunu göstermektedir.

Bütün örneklerden anlaşılacağı üzere ehl-i vukuf toplumun güvenini kazanmış, sosyal olarak itibar sahibi olan ve sözlerine güven duyulan insanlardır. *Ehl-i vukuf* görevlendirmelerinde sosyal farklılıklarına bakılmadan *ehl-i vukufun* vereceği katkı bağlamında vakalara destek vermesi sağlanmıştır. Farklı örneklerde *ehl-i vukuf* kişilerin halk nezdinde güçlü ve bilge bir konumda olduğu fark edilmektedir. Hemen hemen her mahkeme kaydında geçen “zeyl-i kitâbda mastûrî’l-esâmi olan Müslimîn” şeklinde vakalarda bahsedilen kişilerin *ehl-i vukuf* kişiler olarak adlandırıldığı düşünülmektedir. Bununla beraber teknik bilgi gerektiren konularda destek alınan kişilerle *ehl-i vukuf* kişilerin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Keşif durumlarında ise atanan bilirkişilerin yanında yapılan işe şahit olma veya denetim mekanizması şeklinde çalıştıkları görülmektedir. Keşif sonrası kadıya verilecek raporun kaydedilmesinde *ehl-i vukuf*larında görüşlerinin alındığı görülmektedir. Bunun yanında *ehl-i vukuf* olarak görevlendirilen kişiler görev yapacakları vakalarla alakalı yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olması kadı tarafından dikkat edildiği varsayılmaktadır.

4.2. Ehl-i Hibre

Literatürde *ehl-i vukufun* dışında bilirkişi olarak karşımıza çıkan diğer bir ibare ise *ehl-i hibredir*. Abacı *ehl-i hibreler* için “*atanmış bilirkişiler*” tanımını kullanmıştır (Abacı, 2013). Sicillerde *ehl-i hibre* olarak karşımıza çıkan bu kişilerin, meslek erbabı olan kişiler olduğu düşünülmektedir. Atanmış denmesinin sebebi *ehl-i hibrelerin* bağlı oldukları meslek loncalarından seçilerek sonrasında kadı tarafından onaylanmalarıdır. Loncalar kendi içlerinde

seçim yaparak mesleğinde usta olan bir kişiyi *ehl-i hibre* olarak kabul etmişlerdir⁶ (İstanbul 3, cilt 13, Hüküm No: 719). Merkezi onayla lonca başkanları tarafından *ehl-i hibre* olan kişiler tasdik edilmiştir(Abacı, 2013). Kadıların mahkemede mesleki bilgi gereken durumlarda *ehl-i hibre*lerden destek aldıkları görölmektedir. Mimarbaşları, nalbantlar, nalçacılar, ayakkabıcılar, fırıncılar, kalaycılar, köle alışverişinde köle tüccarları ve tabipler başlıca sayılabilecek meslek gruplarıdır. Bu ve benzeri meslek gruplarını örneklendirmek ve bütün meslekleri araştırma içinde saymak çalışmanın verimliliğini düşüreceği öngörülmüştür. Metin içinde yapılacak olan açıklamalar çalışmanın kapsamı içinde belirtilen mahkeme kayıtları çerçevesinde tespit edilmiş örnekler üzerinde yapılmıştır.

4.2.1Ehl-i Hibre Kimdir?

4.2.1.1. Esnaf Teşkilatı İçinde Ehl-i Hibre

*Ehl-i hibre*lerin esnaf teşkilat yapısı içindeki konumları hakkında bilgi sahibi olunması, mahkemeler tarafından görevlendirilen *ehl-i hibre*lerin hukuk sistemi içindeki yerinin anlaşılması açısından daha fayda sağlar. Osmanlı toplumu dört ana grup şeklinde sınıflanmıştır. Kılıç sahipleri yani askerler, kalem sahipleri yani ilmiye sınıfı, toprakla uğraşan çiftçi veya köylü sınıfı, ve ticaretle uğraşan esnaf sınıfı(Ergin, 1995). Osmanlı toplumunda esnaf toplulukları, 13. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar kullanılan “*ahi*” kavramıyla adlandırılmaktadır. *Ahi* kelimesi Arapça kökenlidir ve “*kardeşim*” anlamına gelmektedir(Akgündüz, 2014).

Ahilik, Anadolu şehirlerindeki esnaf ve sanatkârların eleman yetiştirme ve meslek işleyişlerini belirlemenin yanında, mesleki kontrolleri sağlayan kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahi birliklerinin her meslek dalında örgütlenmesi bulunmaktadır(İnalcık ve Arı, 2005). Ahi örgütlenmesi Türk yönetim sistemine oldukça benzeyen şekilde esnaf başkanının liderliğinde ilerlemektedir. Esnafların başkanı olan kişi tam olarak bir lider vasfı taşır ve

⁶ İlerleyen sayfalarda bu örnek detaylı şekilde incelenecektir.

meslek grubunda olan herkesi koruyup kollamakla, ilgilenmekle mesuldür(Ergenç, 2012). Osmanlı Devleti içerisinde başlangıçta dini, sosyal ve ekonomik düzen içerisinde önemli bir görev üstlenmiş olan ahilik teşkilatı, zamanla dini ve tasavvufi etkileri törpülenerek yerini loncalara bırakmıştır(Bayram, 2012). Lonca Fransızca “Loge”, İtalyanca “Loggia” sözcüklerinden türemiştir ve hücre, oda anlamına gelmektedir. Esnafların görüşme, toplanma, esnaf işlerinin görüşüldüğü yere verilen isimdir(Gürata, 1975). Teşkilatlanma yönetilirken belirli kişilerden oluşan idare kurulları vasıtasıyla yönetilmektedir. Bu kurullarda esnaf kethüdası, yiğitbaşı, işçi başı ve *ehl-i hibreler* bulunmaktadır(Bayram, 2012). Kurulda bulunan kişiler seçimle başa gelmektedir ve her ayın 1. ve 3. Cuma günleri toplanarak meslekle alakalı esnafın meselelerini görüşmektedirler(Akgündüz, 2014). Esnaf örgütleri sayesinde esnaflar arasındaki düzenin korunmasının yanında kent içindeki düzenin korumasını da sağlamışlardır(Ergenç, 1980). *Ehl-i hibreler* esnafla idare arasında meydana gelen anlaşmazlıklara hakemlik eden bir konumda bulunmaktadırlar. Esnaflar arasında kalite ve fiyat tespiti durumlarında aktif olarak rol alan *ehl-i hibrelerin* günümüzdeki görev tanımıyla bilirkişilere yakın bir noktada olduğu görülmektedir(Akgündüz, 2014).

17. asırda İstanbul’da bulunan loncalarda yetkili kişilerin yiğitbaşılar ve kethüdalar olduğu görülmektedir. Bu kişiler meslek ustaları tarafından seçilmiştir ve görev alabilmesi için kadı tarafından onaylanması gerekmektedir(İnalcık, ve Quataert, (Ed.), 2006). *Ehl-i hibre* kişilerinde seçimleri ve göreve gelme aşamaları benzer şekilde ilerlemiştir. *Ehl-i hibreler* esnaflar içerisinde sorumlulukları gereğince önemli bir konumda bulunmaktadırlar. Mahkemelerde görevlendirmeleri kadı tarafından atama yoluyla olduğu için literatürde resmi mahkeme görevlileri arasında bulunmamaktadırlar(Ortaylı,2017). Esnaf loncalarında görevli olan sorumlu kişilerin belirli ticaret mekânlarında nöbet tuttıkları görülmüştür. Haftalık olarak nöbet sıralarının olduğunu ve *ehl-i hibrelerin* de bu nöbet görevlerinde bulunduğu örneklerde görülmektedir. 1666 yılında İstanbul’da nalçacı esnafından kişiler kadıya gelerek

*ehl-i hibre*lerden olan el-Hac Ahmed'in haftada bir gün nöbet tuttuğunu belirtmiş ve diğer görevlilerin iki gün tuttuğunu aktararak Ahmed'e bir gün daha nöbet atanması ricasında bulunmuşlardır⁷(Bab3, cilt 17, Hüküm No:460).

Ehl-i hibre kişilerin meslek grupları içinde çok fazla olmaması, bu kişilerin mesleki açıdan yeteri kadar bilgi sahibi olduklarını ve diğer kişilerden daha ehil olduklarını düşündürmektedir. 1725 tarihli İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar'daki nalbant isimlerinin bulunduğu belgede bütün nalbantların isimleri tek tek sayılmıştır. Belgede 150'ye yakın ustanın bulunduğu görülmektedir. Nalbant isimlerinin en başında mesleğin *ehl-i hibresi* olarak atanmış olan Atpazarlı *ehl-i hibre* usta Mehmed'in bulunması ve tek olması bütün esnafların tek bir *ehl-i hibreye* bağlı olduğunu göstermektedir(İstanbul 24, cilt 21, Hüküm No: 35).

*Ehl-i hibre*lerin nöbet tuttıkları yerler ticaretin yoğun yapıldığı Tahtakale, Bezzazistan gibi yerlerdir. *Ehl-i hibre*lerin buralarda nöbet tutmalarının güvenlik değil; bir bakıma kontrol amacıyla olduğu düşünülmektedir. Ayrıca nöbet için atama yapılması kadı tarafından izne tabidir ve hüccet verilerek resmiyet kazanması sağlanmıştır. Bu sayede devlet kontrolünün *ehl-i hibre*ler üzerinde etkisi anlaşılmaktadır. Her meslek grubunda bir *ehl-i hibrenin* bulunması *ehl-i hibrelere* verilen değer ve taşıdığı sorumluluğun göstergesidir. Mahkeme tarafından bilirkişi olarak görevlendirilmesi noktasında da bu durumun göz önünde bulundurulduğu düşünülmektedir.

4.2.1.2.Ehl-i Hibrelerin Mesleki Yeterlilikleri

*Ehl-i hibre*lerin meslek erbabı olduğunun kadı tarafından tescillenmesinin yanında, halk tarafından da bilindiği ve mahkemeye yansıyan durumlarda halkın bu doğrultuda istekte bulunduğu fark edilmektedir. Örneğin; 1516 yılında Üsküdar Cami Mahallesi'nde yaşayan Şaban bin Mehmed isimli kişiye bir at emanet edilmiştir. Şaban bin Mehmed ulakların atı

⁷ Benzer bir örnek için bkz: Bab3, cilt 17, hüküm:532.

almaları ihtimalinden dolayı korkmuş ve atı bulunduğu yerden köye göndermiştir. Ancak cebeci grubuna dahil olduğu bilinen Mehmed b. Abdullah köyde bulunan atı alarak İstanbul'a gitmiştir. Kendisine emanet atın başkası tarafından kaçırıldığını aktaran ve durumu düzeltmek isteyen Şaban b. Mehmed mahkemeye başvurarak atın değerinin *ehl-i hibre* tarafından tespit edilmesini istemiş ve *ehl-i hibre*nin tespit edeceği ücreti ödeyeceğini belirtmiştir(Üsküdar 01, cilt 1, Hüküm No: 322). Burada *ehl-i hibre* olarak görevlendirilecek kişi muhtemel olarak atlardan anlayan bir kişi, nalbant veya at tüccarı olacaktır. *Ehl-i hibre* istenmesi mesleki bir yeterliliğinin olması gerektiğinden ve karar aşamasında mesleki bilgiye duyulan ihtiyaçtandır. Halk nezdinde de *ehl-i hibre*lerin güvenilirliği ve mesleki olarak yeterlilik sahibi oldukları bilinmektedir. Fiyat tespiti yapacak kişi olan *ehl-i hibre* ayrıca mahkemeye başvuru davada, bilirkişilik görevini yerine getirmiş olacaktır.

Benzer bir örnek haslar kadısından 1679 senesinde istenen talep kaydında görülmektedir. Rukiye Sultan isimli kadına ait olan çiftliklerin kethüdasının yolsuzluk yaptığı şüphesiyle mahkemeye başvurulmuştur. Rukiye Sultan çiftliğindeki hayvanlarından (8.300 koyun ve 1.400 camış)senelik gelirinde dikkat çeken bir eksilme olduğunu beyan etmiştir. Mahkeme tarafından *ehl-i hibre* görevlendirilmesini ve sahibi olduğu hayvanların ne kadar gelir getirmesi gerektiğinin tespit edilmesini istemiştir. Miri has koyun ustası Mustafa usta, koyun kethüdası ve yiğitbaşları ile çiftlikte tespit yapılmasını talep etmiştir. Çiftlikteki hayvanların değerinin tespiti için hayvanların ticari değeri hakkında bilgisi olan kişi seçilmiştir(Eyüp 90, cilt 31, Hüküm No:720). Bu örnekte de görüldüğü üzere, mahkemeye gelen talep doğrultusunda konu ile alakalı uzman kişiler bilirkişi olarak görevlendirilmiştir. Mesleki olarak yeterli seviyede olan bilirkişilerin kadiya sunacakları görüş sonrasında kadi kararını vermiştir.

4.2.1.3. Merkezi İzinle Görevlendirme

Kadı tarafından davalarda görevlendirilerek bilirkişi görevi üstlenen *ehl-i hibre*lerin resmi olarak kayıt altında olduğu, merkezin bilgisi ve kontrolü dahilinde *ehl-i hibre* olarak seçildiği anlaşılmaktadır. *Ehl-i hibre*ler bir bakıma devletin kayıt altına alınmış görevlileridir. Örneğin; 1691 yılında İstanbul’da gerçekleşen bir köle alışverişi sonucunda kişiler arasında anlaşmazlık doğmuştur. Fatıma Hanım bt. Abdi Paşa At Pazarı’nda yaşamaktadır. Fatıma Hanım esirci olan Ümmühâni bt. Ali’den mahkemeye başvurdukları tarihten iki ay evvel bir köle satın almıştır. Köle karşılığında 150 kuruş ücret ödemiştir. Ancak kölenin, “fethi sille” denen bir hastalığı olduğunu, geçmediğini ve bu sebeple kölenin ayıplı olduğunu mahkemeye belirtmiş ve parasının geri verilmesi talep etmiştir. Mahkeme bu talep üzerine aradaki husumetin ortadan kaldırılması amacıyla bilirkişi tayin edilmesine karar vermiştir. “*Taraf-ı saltanat-ı aliyye’den ehl-i hibre ta’yîn olunan Mehmed Efendi b. Ali ve diğer Mehmed Efendi b. Osman nâm kimesneler irâ’et olundukda*” şeklindeki ifade ile kayıta belirtildiği üzere devlet tarafından görevlendirilen *ehl-i hibre*ler Mehmed Efendi b. Ali ve Mehmed Efendi b. Osman isimli kimselerin her biri köleyi muayene ettikten sonra hastalığının açık şekilde var olduğunu belirtmişlerdir. Bu tespiti karşı çıkan köle satıcısı Ümmühâni bt. Ali karara itiraz etmiştir. *Ehl-i hibre*ler mahkemeye çağrılarak herkesin huzurunda şahitliklerini tekrarlamaları istenmiştir. Tekrardan *ehl-i hibre*ler hastalığın bir seneden önce olamayacağına dair tasarrufta bulunmuşlar ve mahkeme huzurunda şahitlik etmişlerdir (Bab 54, cilt 20, Hüküm No: 349). Görüldüğü üzere dava kaydında geçen “*taraf-ı saltanat-ı aliyye’den ehl-i hibre ta’yîn olunan Mehmed Efendi b. Ali ve diğer Mehmed Efendi b. Osman nâm kimesneler irâ’et olundukda*” ifadesi bilirkişilik atamalarının anlaşılması yönünden önemli bir dayanak olmuştur. İfade, *ehl-i hibre* olan kişilerin devlet kademesinde tanındığının göstergesidir. Ayrıca, kadınların davalara atayacağı bilirkişilerin rastgele olamayacağının anlaşılması açısından da önemlidir.

1618 yılına ait diğ er bir örnekte resmi olarak atama durumu daha net biçimde ifade edilmektedir. İstanbul kadısı tarafından yazılan kararda İstanbul bitpazarı ahalisi mahkemeye başvurarak *ehl-i hibre*lerinin değişmesini istemişlerdir. Esnaflar mevcut *ehl-i hibre*leri olan Abdullah oğlu Ahmed’in ehil olmadığını, kötü niyet beslediğini ve etrafındaki kişilerle alakalı bilgisinin olmadığından şikayet ederek değiştirilmesini talep etmişlerdir. Yerine geçecek kişiyi belirleyerek kadının iznine sunup ricada bulunmuşlardır. Kadı,  nerilen Abdullah oğlu Mehmed’in yeni *ehl-i hibre* olarak atanmasını onaylamış ve nişan-ı hümayunu kendisine verdiğini belirtmiştir(İstanbul 3, cilt 13, Hüküm No: 719). Bu örnekte dikkat edilmesi gereken birkaç husus göze çarpmaktadır. İlk olarak, aynı mesleğe sahip esnafların örgütlenerek ortak bir karar aldıkları açıkça görülmektedir. Bitpazarı esnafı *ehl-i hibre*lerinden memnun değildir. şikayet hakları ve değiştirme g  leri kendilerinde mevcuttur. İkinci olarak, *ehl-i hibre*lerin görevlerini kötüye kullanmama, haksızlık yapmama, yeterli deneyime ve bilgiye sahip olma zorunluluğu vardır. Esnafın *ehl-i hibre*lerinin yaptığı işlerden memnun olması gerekmektedir. Bu durumda *ehl-i hibre* olacak kişilerin mesleklerinde liyakatli ve diğer meslek sahiplerinden daha deneyimli olmaları gerekmektedir. Diğer bir deyişle, *ehl-i hibre* olan veya olacak kişi, alanında en yetkin ve uzman kişidir.    nc  olarak belirtilmesi gereken husus, *ehl-i hibre*lerin kadı tarafından onaylanması sonucu göreve başladığının kesin olarak burada aktarılmasıdır. Esnaflar şikayetçi oldukları *ehl-i hibrenin* yerine geçecek olan kişiyi kendi aralarında belirlemişlerdir. Ancak kadının izni ve nişanı olmadan kimse *ehl-i hibre* olarak atanamamaktadır. Esnafların bu noktaya kadar yapabildikleri sadece, kendi aralarında ortak bir kararla seçtikleri kişiyi belirleyip kadının onayına sunmalarıdır. Devlet tarafından resmi olarak *ehl-i hibre* ataması kadı eliyle gerçekleşmektedir. Kadının kararında belirttiği üzere, “*kad mden olageldiği üzre m ’edd  k la ve h ne-i av rırdan ise av r z  vere, ol b abda hiç ahad m ni’ ve d fi’ olmaya, şöyle bileler alâmet-i şerîfe i’tim d k lalar*”(İstanbul 3, cilt 13, Hüküm No: 719) şeklindeki ifade, *ehl-i hibre*lerin geçmişten beri bu şekilde seçildiği ve bu

düzenin aynı şekilde devam ettirilmesi gerektiğini göstermektedir. Öte taraftan, *ehl-i hibre* olarak atanan kişiye karşı çıkılmaması gerektiği ve kararına saygı duyulmasının istendiği açık bir şekilde görülmektedir.

4.2.2. Ehl-i Hibrelerin Toplum İçindeki Statüsü

İstanbul mahkemesinin bin altı yüz altmış dört senesi mahkeme defterinde kayıtlı olan vaka örneğinin transkript yapılmış hali aşağıda verilmiştir.

“Bozacı tâifesinden işbu hâmilü’s-sifr Yuvan v. Niko nâm zimmi mahfil-i kazâda tâife-i mezkûrenin kethüdâları Mehmed Beşe b. Murad ve ehl-i hibreleri Tanaş v. Yani mahzarlarında takrîr-i kelâm edip mukaddemâ ben Balat’da bozacı olmağla bin yetmiş üç senesine mahsûb olmak üzere tâifemize tarh olunan ordu ve kürekçi ve sâir şâkkadan cümle tâifemizin hesâbları üzere rızâ ve ma’rifetleriyle hissemize isâbet eden cem’an yirmi kıt’a esedî guruşu kethüdâmız mezkûr Mehmed Beşe’nin emriyle mezkûr Tanaş’a teslim edip sene-i mezbûrede tarh olunan cemî’ tekâlîfden üzerimizde alacakları kalmadıktan sonra zikr olunan Balat’da olan bozahânedan çıkıp kethüdâmız mezkûr Mehmed Beşe ve ehl-i hibremiz Tanaş ile tâifemizin cemî’ ihtiyârlarının rızâ ve ma’rifetleriyle sene-i mezbûre Şevvâlû’l-mükerreminin yirminci gününde Lütfi Paşa çarşısında vâki’ bozahâneye ücretle geçip bozacılık işlerken mezkûrân Mehmed Beşe ve Tanaş sen âhar bozahâneye nakl eyledin sene-i mezbûreye mahsûb olmak üzere mukaddemâ bize tarh olunan ordu ve kürekçi ve sâir tekâlîf-i şâkkadan tekrâr hissene isâbet edeni ver, muhâlefet edersen seni ehl-i örfe gammad edip sana bozacılık işletmeziz deyû beni tahvîf ve rencîde ederler suâl olunup men’ u def’ olunmak matlûbumdur dedikde gıbbe’s-suâl mezkûrân Mehmed Beşe ve Tanaş [cevâblarında], kaziyye bâlâda tafsîli mürûr ettiği vech üzere idiğine her biri mukır ve mu’terif olmağın ba’de’l-yevm vech-i meşrûh üzere mezkûr Yuvan’ı tahvîf ve rencîde etmemek üzere mezkûrân Mehmed Beşe ve Tanaş’a tenbîh birle mâ vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.”

Yukarıda orijinal hali verilen metinde 1664 yılında Balat'ta bozacılık yapan bir zimmi vatandaşın mahkemeye gelerek mesleki olarak bağlı olduğu kethüdası ve *ehl-i hibresini* şikayet etmesi *ehl-i hibrelerin* görevlerine ve toplum içinde nasıl bir konumda bulunduklarına dair farklı bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Bozacı esnafından olan Yuvan v. Niko isimli vatandaş Balat'ta bulunan dükkana ait yıllık vergisini kethüdalarının emriyle *ehl-i hibreleri* olan Tanaş v. Yani'ye teslim etmiştir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi *ehl-i hibrelerin* Müslüman halktan olma gibi bir zorunluluğu yoktur. Önemli olan mesleğinde uzman olarak kabul edilmesidir. Yine bu örnek özelinde *ehl-i hibrelerin* kethüdaların izniyle vergi toplama gibi bir fonksiyonu da icra ettikleri de düşünülmektedir. Davanın *ehl-i hibrelerin* halk karşısında edindikleri gücü görme açısından önemli olan kısmı, bu aşamadan sonra ortaya çıkmaktadır. Bozacı Yuvan v. Niko Balat'ta bulunan dükkanını Lütü Paşa Çarşısı'na taşımak istemiştir. Kethüda ve *ehl-i hibresinden* izin alarak, onların müsaadesiyle dükkanını taşımıştır. Taşınma sonrası kethüda ve *ehl-i hibre* Bozacı Yuvan v. Niko'nun dükkanına gelerek, bu dükkanı yeni açtığını belirterek yıllık olarak verdiği vergiyi tekrar vermesi gerektiğini söylemişlerdir. Ayrıca, bu isteklerine karşı çıkarsa Ehl-i Örf'e şikayet edip bir daha kendisine bozacılık yaptırmayacaklarını söyleyerek tehdit etmişlerdir. Bozacı bu durum üzerine doğrudan kadıya şikayette bulunmuş ve kendisinin küçük düşürüldüğünü söyleyerek kethüda ve *ehl-i hibrenin* görevlerinden alınmasını talep etmiştir. Kadı kararında kişileri uyarmakla yetinmiş ve bozacıya karışmamalarını tembih etmiştir (İstanbul 12, cilt 16, Hüküm No: 1164). *Ehl-i hibrenin* esnaf üzerindeki etkisi bu örnekte daha iyi anlaşılmaktadır. *Ehl-i hibre* olan birinin, gerektiği koşullarda mesleği yaptırmayacak kadar güçlü olan bir konumda olması dikkate değer bir ayrıntıdır.

Toplum içindeki konumunu anlamak açısından bilgi veren başka bir örnek ise, köle alışverişlerinde köle fiyatı belirleme sırasında yaşanan olaydır. Dünyada olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da köle ticareti ekonomik hayatın içinde kendine yer edinmiştir(Taşbaş, 2018).

Köle alışverişlerinde alıcı ve satıcı arasında çıkan anlaşmazlıkların mahkemelere taşındığı birçok örnek bulunmaktadır. İncelenen örnekte, mahkeme eliyle çözülmesi istenen durumlarda bilirkişi olarak görev yapanın *ehl-i hibre* olduğu görülmektedir. 1535 tarihli hüccet kaydında İskender b. Abdullah isimli kişinin Abdullah b. Abdullah isimli köleyi satın aldığı belirtilmiştir. Sebepsiz olarak sahibinden kaçmış olan köle zorunlu tutulması gereken üç ay bekleme süresi dolduktan sonra köle pazarında açık arttırmaya çıkarılmıştır. Köle birkaç kez yapılan bu uygulama sonrasında *ehl-i hibrenin* belirlediği en yüksek fiyat olan bin iki yüz akçeye ulaşmış ve İskender b. Abdullah tarafından satın alınmıştır(Üsküdar 9, cilt 4, Hüküm No: 935). *Ehl-i hibrenin* köle ticaretinde rayiç fiyat belirleme noktasında rol oynadığı görülmektedir. Bu *ehl-i hibrelerin* köle ticaretinden iyi anlayan, köle değerlerini bilen, tüccarlar arasında sözüne itimat edilen biri olduğu kanısına vardırmaktadır. Kayıтта *ehl-i hibrenin* belirlediği şekilde köle fiyatının tespit edilmesi ile alıcının ve satıcının belirlenen fiyata razı olmaları, *ehl-i hibrelerin* halk nazarında güven tesis ettiklerinin göstergesidir.

4.2.3. Adli Olaylardaki Konumları

Kadıların uzman olmadıkları konularda bilirkişi görevini yerine getirmek üzere *ehl-i hibrelerden* faydalandığından önceki bölümde bahsedilmişti. Bu bölümde ise, mahkeme sürecindeki işleyişin nasıl olduğu ve süreçte *ehl-i hibrenin* konumu örnekler üzerinden açıklanacaktır.

4.2.3.1. Bilirkişi Görüşlerinin Mahkemeye Katkısı

Bilirkişi olarak görev yapan *ehl-i hibreler* görevlendirme sonucunda yaptıkları incelemelerin tespitlerini kadıya sunmaktadırlar. Kadı bu görüşler doğrultusunda karar vermekte olduğu ve davayı sonuca bağladığı tespit edilmiştir. Örnekteki bilirkişilik görevi, 1546 yılında Toma b. Papaz isimli kişinin İstemade isimli kişiyi mahkemeye şikayet etmesi ile ortaya çıkmıştır. Toma b.Papaz avlusunun içine doğru bir kapı açan İstimade'yi şikayet etmektedir. İstemade'nin bu iddiaya karşı çıkması üzerine mahkeme *ehl-i hibre*

görevlendirerek durum tespiti yapılmasını istemiştir. Mehmed b. Halil ve Kasım b. Abdullah isimli *ehl-i hibre*ler mimarbaşı eliyle görevlendirilmiştir. Bilirkişilerin belirledikleri görüş, İstimade'nin Toma b. Papaz'ın avlusuna açtığı kapının zarar verdiği yönündedir(Üsküdar 14, cilt 5, Hüküm No: 148). Bu kayıta konumuz açısından dikkat çeken husus; mahkemenin, mimarbaşı eliyle *ehl-i hibre* olarak görev yapacak kişilerin seçilmesine olanak tanınmasıdır. Kadı isimleri kendi belirlememiş, mimarbaşının belirlediği kişiler tarafından şikayet yerinde tespit edilmiştir. Bahçeye doğru açılan kapının, şikayetçi tarafın belirttiği üzere zararı olduğu belirlenmiştir. Bu isimlerin tasarrufunda olan karar, mahkeme tarafından onaylanmıştır. Her ne kadar bu isimlerin mimar olduklarına dair özel bir kayıt yoksa da, mimarbaşı tarafından teknik bir vazife için görevlendirilmeleri *ehl-i hibre* olarak atananların mimar olduklarını veya mimarlıkla yakından alakalı olduklarını düşündürmektedir.

Diğer bir örnekte ise *ehl-i hibre* olarak görev yapan mimarların mal paylaşımlarında veya miras taksiminde görev yaptıkları görülmektedir. 1618 senesinde İstanbul'da ölen Ayşe Hâtun bt. Halil'in geride bıraktığı mallarının paylaşımı için kocası ve annesi tarafından mahkemeye başvurulmuştur. Mahkemeye mal beyanı yaparak kendileriyle beraber üç çocuğunun arasında mirasın bölünmesini talep etmişlerdir. Mahkeme Ayşe Hatun'dan kalan evin *ehl-i hibre* tarafından keşif yapılarak değerinin belirlenmesini istemiştir. Fahrü'l-müderrişin Mevlânâ Ahmed Efendi ile hassa mimarlardan olan Üstâd Ali b. Abdullah ve Üstâd Mustafa b. Abdullah isimli kişiler keşif görevi yapmak üzere görevlendirilmişlerdir. *Ehl-i hibre*ler evin toplam değerini 33.020 akçe olarak belirlemişlerdir. Evin değeri 18 hisseye bölünmüş ve mirasçılar arasında pay edilmiştir. Bilirkişilerin uygun gördüğü bu paylaşımı aile üyeleri mahkeme huzurunda kabul etmiş ve onaylamışlardır(İstanbul 03, cilt 13, Hüküm No: 214). Örnekte görüldüğü üzere, konu teknik bilgi gerektiren bir olaydır. Bu sebeple bilirkişi olarak görevlendirilen kişiler mimarlardan seçilmiştir. Mimarların *ehl-i hibre* olarak seçilmesi, evin değerinin belirlenmesi ve hisseler ayrılması aşamasında oldukça önem arz

etmektedir.⁸ Ayrıca mahkemenin belirlediği bilirkişilerin sorunun çözülmesinde etkin oldukları görülmektedir. Kadıya talepte bulunan hane halkı da verilen kararı kabul ederek bilirkişilerin tespit ettikleri değerden memnun kalmışlardır. Aile üyelerine pay edilmesi sırasında da herkese payının verilmesine özen gösterilmiştir. Mahkeme tarafından ise kadı, bilirkişilerin uygun gördüğü değeri kabul etmiş ve karar verirken bu yönde hareket ettiği görülmektedir.

Bilirkişilerin kadı ve mahkeme karşısındaki saygınlığı açısından incelendiği 1691 tarihli başka bir örnekte, köle alışverişinden sonra yaşanan anlaşmazlık sonucunda mahkeme bilirkişi görevlendirmiştir. Bilirkişinin tespiti köle tüccarının aleyhinde olduğu için tespiti karşı çıkan köle satıcısı Ümmühâni bt. Ali karara itiraz etmiştir. *Ehl-i hibreler* mahkemeye çağrılarak herkesin huzurunda şahitliklerini tekrarlamaları istenmiştir. *Ehl-i hibreler* hastalığın bir seneden önce olamayacağına dair şahitliklerini tekrar mahkeme huzurunda ifade etmişlerdir. Dava sonucunda mahkeme esirin geri verilmesine ve para iadesi yapılmasına karar vermiştir(Bab 54, cilt 20, Hüküm No: 349). Burada üzerinde durulması gereken husus, görevlendirilen bilirkişilerin verdiği beyanların davalı tarafından kabul edilmemesidir. Başka bir husus ise, tek bilirkişi yerine iki kişi seçilerek her birinin ayrı ayrı görüşüne başvurulmuş olmasıdır. Satıcının itiraz hakkını kullanarak *ehl-i hibrelerin* sunduğu karara itiraz etmeleri sonucunda kadı bilirkişileri tekrar mahkeme huzuruna çağırılmış ve görüşlerini aktarmalarını istemiştir. Bilirkişiler davalı ve davacı tarafların huzurunda görüşlerini tekrar belirtmişler, mahkemede şeffaflık sağlanmaya çalışılarak karar verilmiştir. Bu uygulama günümüz hukuk sistemindeki bilirkişi uygulamaları ile benzerlik göstermektedir. Günümüzde de davalı taraflarda herhangi bir şüphe kalmaması için bilirkişiler mahkeme salonlarına gelip görüşlerini tarafların huzurunda açıklamaktadırlar.

⁸ Mimarların ehl-i hibre olarak görevlendirildikleri diğer örnekler için bkz: (İstanbul 3, cilt 13, hüküm: 649, 729).

4.2.3.2. Hekimlerin Ehl-i Hibre Olarak Görevlendirilmesi

Farklı meslek dallarında bulunan *ehl-i hibre* tabirinin hekimler için de kullanılması Osmanlı Devleti'ndeki bilirkişilik uygulamalarının anlaşılması açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Köle alışverişinde alıcı ve satıcı arasında sıkça karşılaşılan sorunlardan biri “ayıp” meselesidir. Köle ticaretinde ayıp olarak ifade edilen ve ayıplı köle olarak tanımlanan şey satın alınan kölenin bir hastalığı veya kusurunun çıkmasıdır(Büyükvardar, 2018). Köleyi satın alan kişinin köleden memnun olmaması ve kölenin geri iade etmek istenilmesi sonucunda doğan anlaşmazlıkların mahkeme kayıtlarında örneklerine fazla şekilde rastlamak mümkündür. Bu örneklerden birinde, 1676 yılında İstanbul Ali Paşa Mahallesi'nde yaşayan Mehmed Çelebi b. Ahmed isimli şahıs Ali Beşe b. Hüseyin'den mahkeme kaydından 7 gün önce 115 kuruşa cariye satın almıştır. Bu süre içinde Mehmed Çelebi b. Ahmed cariyenin verem ve sürre hastalıklarına yakalandığını fark etmiştir. Cariyeyi geri iade ederek parasının ödenmesini mahkemeden talep etmiştir. Mahkeme aradaki husumeti gidermek ve doğru karar alabilmek adına bir hekime müracaat ederek şikayetin aslını öğrenmek istemiştir. Hekim olan Mehmed Efendi b. Mustafa *ehl-i hibre* olarak görevlendirilmiştir. Mehmed Efendi b. Mustafa köleyi muayene ettikten sonra hastalığın bir ayda olacak bir hastalık olmadığını, daha eski bir hastalık olduğunu tespit edip mahkemede her iki tarafın huzurunda şahitlik etmiştir. Mahkeme bu şahitliği kabul etmiş ve cariyenin geri iade edilmesine karar vermiştir. Ali Beşe b. Hüseyin ikaz edilerek para iadesinin yapılmasına karar verilmiştir(İstanbul 18, cilt 18, Hüküm No: 291). Hekimlerin *ehl-i hibre* olarak görev yapması ve mahkemeye tıbbi olarak özel bilgi sunması açısından oldukça önemli bir örnektir.

Tabiplerin *ehl-i hibre* olarak görevlendirildiği diğer bir örnekte ise; 1676 senesinde İstanbul el-hac ferhad mahallesinde yaşayan Ümmühâni bt. el-mevlâ el-merhûm Mutahhar Efendi'nin vekili olarak Mehmed Efendi b. Abdülvâhid Efendi mahkemeye başvurmuştur. Davudpaşa mahallesinde yaşayan Ahmed Bey b. İsmail kişiden davacı olmuştur. Başvurudan

37 gün önce Rûsiyyetü'l-asl Mariya isminde cariyesini doksan dört kuruşa satmıştır. Ancak cariyenin veca'-ı vererek hastalığı olduğunu bildirmiştir. Parasının geri verilmesini talep etmektedir. Mahkeme aradaki husumeti çözmek ve iddia edilen gibi bir ayıbın olduğunu öğrenmek için etıbbadan ehl-i hibre olarak Mehmed Efendi b. Mustafa ve Abdullah Efendi b. Mustafa'yı görevlendirmiştir. Mahkemeye gelerek hastalığın iki aydan önce olan bir hastalık olmadığını daha eski olduğunu herkesin huzurunda aktarmış ve bu duruma şahitlik etmişlerdir. Mahkeme karar olarak Ahmed Bey b. İsmail'in parayı geri vermesini istemiştir(İstanbul 18, cilt 18, Hüküm No: 169).

1676 yılında Galata'da yaşanmış bir başka olayda ise birden fazla hekimin *ehl-i hibre* olarak görevlendirildiği görülmektedir. Hasan b. Ebûbekir esirci olan Ahmed Beşe b. Mahmud' den 20 gün önce bir cariyeye satın almıştır. Altmış bir kuruş ödemiştir. Hastalıklı olduğu gerekçesiyle mahkemeye gelerek şikayetçi olmuştur. Köle tüccarı bu iddiayı kabul etmeyince mahkeme tarafından *ehl-i hibre* olarak etıbbaya başvurulmuştur. Mehmed Efendi b. Mustafa ve Abdullah Efendi b. Mustafa bilirkişi olarak görev yaparak cariyenin hastalığının bulunduğunu ve bir ay evvele kadar bu hastalığın olamayacağını, daha eski bir hastalık olduğunu mahkemeye gelerek aktarmışlardır. Mahkeme bu değerlendirme sonucunda cariyenin ücretinin geri ödenmesine karar vermiştir(İstanbul 18, cilt 18, Hüküm No: 592). Örneklerden anlaşılacağı üzere hekim sıfatıyla *ehl-i hibre* olarak görevlendirilen kişiler birden fazla olabilmektedir. Hekimlerin mahkemeye sunacakları görüş ortak bir karar olmalıdır. Kadılar bazı durumlarda hekimlerin görüşlerine ayrı ayrı başvurmuşlardır.

Köle alışverişinde çıkan problemlere benzer bir örnek, 1691 yılında İstanbul'da yaşanmıştır. Mahkeme davalı ve davacının arasındaki husumetin ortadan kaldırılması amacıyla bilirkişi tayin edilmesine karar vermiştir. “*Taraf-ı saltanat-ı aliyye'den ehl-i hibre ta'yîn olunan Mehmed Efendi b. Ali ve diğer Mehmed Efendi b. Osman nâm kimesneler irâ'et olundukda*” şeklinde kayıta belirtildiği üzere devlet tarafından görevlendirilen *ehl-i hibre*ler

Mehmed Efendi b. Ali ve Mehmed Efendi b. Osman isimli kimseler olup, her biri köleyi muayene ettikten sonra hastalığının açık şekilde var olduğunu belirtmişlerdir. Bu söyleme karşı çıkan köle satıcısı Ümmühâni bt. Ali karara itiraz etmiştir. *Ehl-i hibreler* mahkemeye çağrılarak herkesin huzurunda şahitliklerini tekrarlamaları istenmiştir. *Ehl-i hibreler* hastalığın bir seneden önce olamayacağına dair tasarrufta bulunmuşlar ve mahkeme huzurunda şahitlik etmişlerdir. Dava sonucunda mahkeme esirin geri verilmesine ve para iadesi yapılmasına karar vermiştir(Bab 54, cilt 20, Hüküm No: 349). Bu örnekte görüldüğü gibi bazı durumlarda *ehl-i hibre* tespitleri davalı taraflar tarafından kabul görmemiş ve itiraz edilmiştir. Mahkeme itiraz üzerine tarafları toplayarak karar almıştır. *Ehl-i hibre* olarak görevlendirilen kişilerin vasıfları kayıtlarda hekim olarak geçmemiştir ancak yaptıkları muayene ve verdikleri rapor doğrultusunda hekim veya sağlık konusunda uzmanlık gerektiren bir mesleğe sahip oldukları düşünülmektedir. Kölenin ne zaman hasta olmuş olabileceğine, hastalığının ne olduğuna dair bilgi sahibi olunması oldukça özel bir bilgiyi gerektirmektedir. Bu sebeple *ehl-i hibre* olarak atanan kişilerin sıradan kimseler olması muhtemel değildir.

4.3. Ehl-i Vukuf ve Ehl-i Hibre Arasındaki Farklar

Bu kavramları kullanan literatürde bir karmaşıklık olduğu ve her iki kavramı da benzer ve birbirinin yerine kullanılabilecek kavramlar olarak sunulduğundan girişte bahsedilmişti. Bu kavramların farklı içeriklere sahip olduğu tezimizin esas iddialarından birisidir. Bu bağlamda 1618 senesinde İstanbul'da Kâtip Şemseddin Mahallesi'ndeki bir vakıf eserin kiralanması vakasının mahkemeye yansıyan yönü bilirkişilik tanımı, *ehl-i hibre* ve *ehl-i vukufun* görev tanımları açısından yeni perspektifler kazandırabilecek bir niteliğe sahiptir. Yusuf Bey b. Abdullah Gülbeşe Hatun vakfından bir ev kiralamak istemiştir. Vakıf mütevellisi Rıdvan b. Abdullah, Yusuf Bey b. Abdullah'a evi günlük 2 akçeye kiraladığı gibi eve tamirat ve onarım için de izin vermiştir. Ancak Yusuf Bey b. Abdullah'ın mahkemedeki iddiasına göre kötü niyetli olan insanlar evin değerinin günlük 4 akçe olduğunu söylemişler ve kendisinin evi

kiralamasına engel olmuşlardır. Bunun üzerine evin kira değerinin ne kadar olduğunun *ehl-i hibre* tarafından tespit edilmesi için mahkemeye başvurulmuştur. Mahkeme *ehl-i hibre* olarak Mevlânâ Şaban Efendi'yi ve hassa mimarlarından olan Üstâd b. Abdullah ve Üstâd Mustafa b. Abdullah'ı görevlendirmiştir. *Ehl-i hibre* arasında sayılan hassa mimarlarındaki “*üstad*” sıfatı uzmanlık derecelerini gösteriyor olmalıdır. Bu vakada zikredilen *ehl-i hibre* mensuplarının yanında “*zeyl-i kitâbda mastûretü'l-esâmi olan Müslimîn*”in de dava konusu olan eve giderek keşif yapmıştır. Mimarlar vakıf mütevellilerinin yanında evin 3,5 akçe değere sahip olduğunu belirlemişlerdir. Ancak ev kiralanmayıp bekletilmesi vakfı zarara sokacağı için, kiralamak isteyen biri olduğu hesaba katıldığında kira bedeli günlük 3 akçe olarak belirlenmiştir (İstanbul 03, cilt 13, Hüküm No: 409). Bu örnekteki bilirkişilik uygulaması mevcut literatürden farklı bir pratiktir. Mahkeme mimarların önerdiği kira bedelini kabul ederken, çalışmamız açısından önemli olan bir hususu da kayda geçirmiştir. Kayıтта *ehl-i hibre* olarak anılan mimarların da bulunduğu grubun görüşünü “ittifaken” kabul eden “*sair ehl-i vukuf*”tan bahsedilmektedir. Metinde daha önce “*zeyl-i kitâbda mastûretü'l-esâmi olan Müslimîn*” olarak bahsedilen kişiler kaydın devamında *ehl-i vukuf* olarak tekrar zikredilmiştir. Yani mimarlardan *ehl-i hibre* olarak bahsedilirken, isimleri kitabın ekinde yer alan Müslümanlardan oluşan bir diğer grup olarak *ehl-i vukuf*tan bahsedilmiştir. Bu kayıтта *ehl-i hibre* ve *ehl-i vukuf* açıkça birbirinden ayrılmıştır.

Ehl-i hibre ve *ehl-i vukuf* tabirlerinin farklı şekillerde aktarıldığı diğer bir örnekte, yine mimarların *ehl-i hibre* olarak bulundukları görülmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki bilirkişi uygulamalarında *ehl-i hibre* olarak birçok meslek grubundan olmakla beraber, özellikle mimarların bilirkişi olarak atanması durumu sıklıkla görülmektedir.

Örneğin, 1618 yılında İstanbul Molla Gürani Mahallesi'nde yaşayan Ali Çelebi b. Hasan mahkemeye başvurarak arazisi içinde bulunan taş duvarın Ahmed Çelebi b. Abdullah tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Bu durumdan şikayetçi olan Ali Çelebi b. Hasan *ehl-i*

hibrenin söz konusu yere gelerek keşif yapmasını ve Ahmed Çelebi b. Abdullah'ın ikaz edilmesini talep etmiştir. Mahkeme, Mevlana Mahmud Efendi ve hassa mimarlarından olan Üstâd Ali Bey b. Abdullah'ı görevlendirmiştir. Bilirkişi olarak kabul edilebilecek *ehl-i hibre* grubu ile birlikte “*zeyl-i kitâbda mastûrû'l-esâmi olan Müslimîn*” olarak bahsedilen Müslümanların da keşfe gittiği görülmektedir. Kayıтта, mimarlar detaylı inceleme sonrasında duvarın ve mülkün özelliklerini ayrıntılı biçimde belirtmişlerdir. Yapılan inceleme sonucunda, Ahmed Çelebi'nin duvar üzerinde herhangi bir hakkı olmadığını tespit etmişler ve bu tespitlerini kayıтта ismi geçen Müslümanlarla istişare ettikten sonra ortak bir karar alarak mahkemeye sunmuşlardır. Mahkeme bu tespit üzerine, Ahmed Çelebi'ye tembihte bulunup duvarı kullanmamasına karar vermiştir (İstanbul 03, cilt 13, Hüküm No: 275). Mahkeme kaydının devamında, Müslüman bir grup olarak belirtilen kişileri nitelemek amacıyla önceki örnekte olduğu gibi *ehl-i vukuf* tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanım sonrasında *ehl-i vukuf* kişilerin bilirkişi görevinin dışında biraz daha kontrol mekanizması olarak çalıştığı düşünülmektedir. Kadı tarafından bilirkişi *ehl-i hibre* olarak talep edilmiş ve kadı, mimar sıfatı taşıyan Üstâd Ali Bey b. Abdullah'ı görevlendirilmiştir. Görüldüğü üzere *ehl-i hibreler* daha çok teknik bilgi isteyen konularda mahkemeye bilgi sunmuşlardır.⁹ Tespit yapan ve rapor sunan kişi mimar olan kişidir.¹⁰

4.4. Tıbbi Bilirkişilik

Olay yeri inceleme; olay yeri ile mağdur veya failin arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amacıyla hukuka uygun şekilde yapılan ve bilimsel yöntemler kullanılarak adli inceleme ve delil toplama işlemidir. Olayın suç mu yoksa kaza mı olduğu, suçun ispat çalışmaları ve mağdur ile fail arasındaki ilişkinin saptanması olay yeri incelemenin amaçları arasındadır. Osmanlı hukuk literatüründe olay yeri inceleme ekibi şeklinde bir söylemden bahsedilmemektedir ancak *ehl-i hibre* ve *ehl-i vukuf* olarak kabul edilen kişilerin bu görevi

⁹ Diğer bir örnek için bkz: (Üsküdar 14, cilt 5, hüküm: 144)

¹⁰ Benzer bir örnek için bkz: (İstanbul 03, cilt 13, hüküm: 214)

yaptığı anlaşılmaktadır(Pakdemir, 2017).

Osmanlı Devleti'nde mahkemelere gelen şikâyetler doğrultusunda olay yerine gidilerek vaka hakkında detaylı bilgi edinilmekteydi. *Keşif* olarak tabir edilen uygulama, bazen kadı tarafından bizzat gidilerek, bazen ise kadının görevlendirdiği kişiler tarafından gerçekleştirilirdi. Keşif işlemi mahkemeye intikal eden durumun, detaylı bir şekilde rapor haline getirilmesi ve kayda geçirilmesi işlemi olarak görülmektedir. Kadı efendinin keşif için görevlendirme yaptığı durumlar her olayla alakalı olabilmektedir. Özellikle ölüm vakalarında ve ceset tespitlerinde keşif işlemi, çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Kadıya gelen ölüm ihbarlarında ölüm sebebi, ölüm zamanı, kimlik tespiti gibi belirsizlikleri açığa çıkarmak, keşfe giden kişi veya kişilerin görevi olarak görülmektedir.

4.4.1. Keşif Görevlendirmeleri

Mahkemeye yapılan başvuruların içinde keşif yapılan vakalara bakıldığında kadı efendinin bizzat gittiği veya kendi gitmeyip sorumlu bir kişiyi görevlendirerek keşif yapılmasını sağladığı örnekler üzerin anlaşılmaktadır.

İncelenen mahkeme kayıtlarında keşif yapılması talebiyle başvuru durumlarında kadıların bizzat keşif için olay yerine gittiğine tanık olunmaktadır. Kadıların bazı olaylarda keşfe giderken bazı olaylarda gitmemesinin sebepleri farklı şekillerde açıklanabilir. Kendisinin olaylarda keşif heyeti içinde bulunup bulunması, gittiği olayın farklı bir ehemmiyeti olduğundan dolayı mı yoksa iş yükü ile alakalı olarak mı tercih edildiği tam olarak bilinmemektedir.

İncelenen mahkeme kayıtlarının bazılarında kadı efendinin keşif yaptığı görülmektedir. Örneğin; 1640 yılında Hasköy'de gerçekleşen bir olayda ceset keşfine kadı kendi giderek inceleme yapmıştır. Yahudi bir vatandaş, kadıya gelerek cariyesini vadi içinde ölmüş olarak gördüğünü bildirerek keşif yapılmasını talep etmiştir. Bu isteği işleme alan kadı

keşif için başkasını görevlendirmedeği ve kendisinin keşfe gittiği görülmektedir. Yanında “*zeyl-i kitâbda mastûrû'l-esâmi olan müslimîn*” şeklinde belirtilen Müslüman kişilerle, vakada adı geçen yere gitmiştir. Yapılan muayene ve inceleme sonrasında cariyenin ölüm sebebinde dışarıdan hiçbir etki olmadığı tespit edilmiştir. Eceliyle öldüğü belirlenmiş ve kayıtlara bu şekilde geçilmiştir(Hasköy 5, cilt 23, Hüküm No:342). Kadı gereken inceleme ve muayeneyi kendisi yapmış ve kayıtlara geçirmiştir. Kadı ile beraber, bir grup Müslümanın da keşif grubuna dahil olduğu görülmektedir. *Ehl-i vukuf* olarak kabul edilebilecek bu kişilerin, keşfe giden kadı dahi olsa keşif grubunun içinde bulunduğu görülmektedir.

Kadının bizzat keşfe gittiği bir başka örnekte ise, 1679 yılında Hasköy Piripaşa Mahallesi'nden bir grup ahalinin boğulma vakasını kadıya aktarmak için gelerek keşif yapılmasını talep etmiş olmalarıdır. Mahkemeye gelen kişiler tarafından Kosta v. Yorgi isimli zimminin kölesi olan Andriye' nin beş gündür kayıp olduğu belirtilmiştir. Kadıya başvurulduğu gün, Andriye' nin deniz kenarında cesedi bulunmuş ve ceset ahali tarafından civarda bulunan kiremithaneye taşınmıştır. Kiremithanede olan cesedin keşfinin yapılması ve kayda geçirilmesi talebiyle mahkemeye başvurulması üzerine kadı keşif heyeti oluşturmuştur. Kadı heyette kendisi bulunmuş ve kadıya mahallenin bostancılar başısı Mustafa Ağa, Haseki el-Hâc Hüseyin Bey, bölgenin subaşı el-Hâc Ömer Bey ve kolluk çorbacısı Hüseyin Ağa eşlik etmiştir. İsmi bulunan kişilerin beraberinde bir grup Müslüman da heyete eşlik etmiştir.¹¹ Cesedin muayenesi yapıldıktan sonra, detaylı bir ölüm raporu olarak kabul edilebilecek şekilde, kayıt hazırlanmıştır. Ölüm sebebini denizde boğulma olarak belirledikten sonra, denizde birkaç gündür bulunduğunu ve bu sebepten dolayı yüzüne kan oturduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca kölenin vücudunda herhangi bir yaralanma veya darp izi bulunmadığı da raporda ayrıca açıklanmıştır. Ölmesinin arkasında yatan başka sebep olup olmadığına dair daha geniş bir soruşturma yapıp yapılmamasına karar verilmesi için hem ahaliye hem de

¹¹ Bir grup Müslüman olarak bahsedilen kişiler“*zeyl-i kitâbda mastûrû'l-esâmi olan müslimîn*” olarak aktarılan ehl-i vukuf kişilerin olduğu öngörülmektedir.

orada bulunan keşif heyetine danışılmıştır. Sonucunda geniş bir soruşturmaya gerek olmadığına ve ölüm sebebinin boğulma olarak kayıtlara geçirilmesine karar verilmiştir(Hasköy 10, cilt 30, Hüküm No:104).

Başka bir boğulma vakasında ise, yine kadının bizzat olay yerine gittiği görülmektedir.¹² 1641 yılında Hasköy’de gerçekleşen olayda Müstedâme bt. Abdullah’ın kocası olan Musa b. Hızır’ın gusül almak için girdiği denizde boğularak öldüğü bildirilmiştir. Müstedâme bt. Abdullah mahkemeye başvurarak keşif yapılmasını talep etmiştir. Kadı bu olayda yanına subaşıyı da alarak olay yerine gitmiştir. Dalgıçların sayesinde denizden çıkarılan Musa b. Hızır muayene edilmiştir. Vücut muayenesi sonrasında hiçbir darbe veya yara olmadığı tespit edilmiştir.¹³ Boğularak öldüğüne karar verilmesi sonrasında kayıtlara bu şekilde geçirilmiştir(Hasköy 4, cilt 23, Hüküm No: 383). Cesedin hala denizde olması, kadının dalgıçların gelmesini istemesinden anlaşılmaktadır. Özellikle boğulma durumlarında cinayet şüphesiyle inceleme yapılmadığı açıkça görülmektedir. Denizden çıkarılan cesetlerin vücut bütünlüğünde herhangi bir zarar yoksa ölüm sebebinin boğulma olarak kaydedildiği anlaşılmaktadır. Burada şüphe duyulması gereken husus, adamın önce öldürülüp sonra denize atılma olasılığıdır. Ancak çoğu boğulma vakasında görülmektedir ki yapılan muayeneler sonucunda böyle bir şüphe duyulmamıştır. Mahkemeye gelerek ceset gördüğünü belirten kimselerin beyanları esas alınmıştır.¹⁴

Kadı efendinin adli görevi dışında ki idari ve sosyal görevleri göz önünde bulundurularak düşünüldüğünde her vakada olay yeri incelemesi yapması olası gözükmemektedir. Dolayısıyla kadılar bazı durumlarda olay yerine kendileri gitmemiş keşif için bir veya birkaç kişiyi görevlendirerek¹⁵ keşif yapılmasını sağlamıştır. Örneğin, 1645

¹² Benzer bir örnek için bkz: Hasköy 5, cilt 23, hüküm: 92, Üsküdar 56, cilt 9, hüküm:165

¹³ Benzer bir örnek için bkz: Hasköy 5, cilt 23, hüküm:413, Eyüp 61, cilt 27, hüküm: 162

¹⁴ Farklı bir örnek için bkz: Hasköy 10, cilt 30, hüküm: 188

¹⁵ Bu kişiler çoğunlukla evraklarda Mevlana sıfatına sahip kişiler arasından seçilmektedir.

yılında Eyüp'te bir bahçede taş çıkaran kölelerin üzerlerine taş düşmesi sonucu hayatlarını kaybetmelerinden dolayı mahkemeye başvurulmuştur. Mahkeme tarafından cesetlerin keşfedilmesi ve kayıt edilmesi talep edilmiştir. Kadı bu talep doğrultusunda Mevlânâ Hidâyetullah Efendi'yi görevlendirmiştir. Hidâyetullah Efendi beraberinde medine-i mezbure çorbacısı İbrahim Ağa ve subaşı Ali Bey de olay yerine gitmiştir. Ek olarak “*zeyl-i kitâbda mastûrû'l-esâmi olan müslimîn*”¹⁶ tabiriyle kayıta ismi geçen kişiler de olay yerine gitmişlerdir. Keşif heyetinin yaptığı muayene sonucunda kölelerden birinin dizinden aşağısını taş ezdiğini, diğerinin ise kafasını taş ezerek öldüğü tespit edilmiştir(Eyüp 49, cilt 26, Hüküm No: 208). Bu olayda görüldüğü üzere, keşif heyeti olarak atanan kişiler Hidâyetullah Efendi, İbrahim Ağa ve subaşı Ali Bey'dir. Hidâyetullah Efendi diğer kişilerden önce görevlendirilerek bir bakıma heyet başkanlığı yapmaktadır. Çünkü olay mahallinde gerçekleşenleri ve ölümlerin durumlarını kayıt altına alan da bu kişidir. Diğer iki kişinin yardımcı olarak bulunduğu düşünülmektedir. Bu durumda Hidâyetullah Efendi'nin sıradan bir vatandaş olduğu düşünülemez.¹⁷ Ayrıca isminden önce “*Mevlana*” tabirinin kullanılması bu kişinin daha önceden önemli görevlerde bulunduğunu göstermektedir.

İncelenen çoğu mahkeme kaydında keşif yapılması gereken ölüm vakalarında keşif heyeti oluşturulmuş, bu heyetin başına da diğerlerinden daha tecrübeli veya yetkili bir kişi bilirkşi olarak görevlendirilmiştir. Bunun yanında bazı vakalarda ölüm keşfi kayıtlarında ölüm sırasında veya sonrasında çevrede bulunan kişilerin beyanlarının esas alındığı görülmektedir. Burada şahitlik kavramı ile karşılaşılmaktadır. Osmanlı mahkemelerinde şahitlik ve şahit olma oldukça önemli bir kademedir. Davaların sonuçlanmasına katkı sağlayan şahitler, ölüm vakalarında da karşımıza çıkmaktadırlar. Ölüm sebebinin bulunması

¹⁶ Kitapta ismi kayıtlı olan kişilerin şuhudu-l hal olarak kaydedilmiş kişiler olduğu öngörülmektedir. Bu kişilerin genelde mahkemede o anda bulunun kişiler olduğu ve ahaliden oluştuğu görülmektedir. Keşif sırasında ve sonrasında yapılan kayıtların bir şahit eşliğinde yapılmasına olanak sağlamak dışında bir fonksiyonları olduğu düşünülmemektedir. Şuhudu-l hal ve bilirkşi ayrımının yapılması açısından bu durum oldukça önemlidir.

¹⁷ Benzer bir örnek için bkz: (Eyüp 90, cilt 31, hüküm:434)

için yapılan keşiflerde eğer olaya şahitlik eden kişiler varsa, bu şahitliklerin esas alındığı görülmektedir.

1551 yılında Üsküdar Salacak'ta gerçekleşen bir olay bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Sarraf olan Sinan b. Abdullah'ın kölesi Şimerd düşerek başını taşa vurmuştur. Müslüman kişilerden olan Pîrî b. Üveys, Mehmed b. Şaban, Hasan b. Mustafa, Sarı Yusuf b. Kemal, Musa b. Kemal isimli kişiler kölenin nasıl öldüğüne dair şahitlik yapmışlardır. Ölüm sebebinde herhangi bir dış tesir olmadığına, düşerek kafasını vurduğundan dolayı öldüğüne şahitlik etmişlerdir¹⁸(Üsküdar 17, cilt 6, Hüküm No:640). Bu durum gösterir ki ölüm sebebi belli olan durumlarda adli bir sorgulamaya gerek duyulmamaktadır. Kadı tarafından herhangi bir sorgulama olmadığı için de bilirkişi atanma durumu ortadan kalkmaktadır.

Bilirkişi atanmayan diğer bir örnekte ise, kişinin öldükten sonra ölüm esnasında orada olmayan ancak ölme sebebini ve zamanını bilen kişilerin şahitlik ettikleri durumlardır. Örneğin; 1563 tarihli sicil kaydında tımar sahibi olan Koçi Kethüdâ oğlu Mehmed Bey ölmüştür. Ne zaman öldüğünün tespit edilmesi istenmiştir. Mahkeme etraftaki Müslümanlara soruşturarak ne zaman öldüğünün belirlenmesi ve kayda geçirilmesini istemiştir. Beyan edilen tarih ve zaman kabul edilerek kayıtlara geçirilmiştir. İnsanların ifadelerine güven duyulmuştur. Mahkeme sürecinde halkın şahitlikleri önemlidir¹⁹(Üsküdar 84, cilt 10, Hüküm No:840).

4.4.2. Keşif Neden Yapılır?

Keşif yapılmasına sebebiyet veren yukarıda örnekleri bulunan durumlar gibi birçok durum vardır. Bunlardan bazıları da yaralanma ve ölüm vakalarıdır. Ölen insanların kayda geçirilmesi, cinayet gibi bir durum söz konusu ise cinayetin açığa çıkarılması, ölü bulunan kişilerin kimlik tespiti yapılması gibi durumlarda keşif yapılması zorunlu görülmektedir. Bu

¹⁸ Benzer örnek için bkz: (Bab 3, cilt 17, hüküm:520)

¹⁹ Diğer örnekler için bkz: (Üsküdar 84, cilt 10, hüküm:666, 708,678)

bağlamda, keşif yapılan bir örnekte, nefsi müdafaa veya özel mülkiyet ihlali gibi durumlarda mülk sahibinin kendini savunması sonucunda ortaya çıkan ölüm vakalarında olayın oluş şekline karar verme noktasında bilirkişilerin görev aldıkları görülmektedir.

Örneğin, Terkos Köyü yakınlarında yaşayan Handan Beşe b. Abdullah isimli kadın kadıya başvurduğu tarih olan 1660 yılının muharrem ayında kocasıyla beraber uyurken önce sokak kapısı ardından iç kapının açıldıktan sonra haremine birisinin girdiğini fark etmiştir. Kadın evine hırsız girdiğini düşünüp dışarı çıkmıştır. Köyde kurt lakabıyla bilinen kişinin mülkünde olduğunu görmüştür ve hırsızla karşı karşıya gelmiştir. Hırsız elindeki silahla kadına doğru hamle yapmış ancak boşa sallayınca kadın kendini korumak amacıyla hırsızın başının sol tarafına bir aletle darbe vurmuş ve hırsızın ölmesine sebep olmuştur. Handan Beşe b. Abdullah mahkemeye geldiğinde bu ifadeyi vermiş ve cesedin keşif edilmesini talep etmiştir. Kadı keşif yapılması için müderris olan Mevlânâ Receb Efendi'yi görevlendirmiştir. Ayrıca Recep Efendi ile beraber Müslümanlardan oluşan bir grup da keşfe gitmiştir. Yapılan inceleme sonucunda kurt lakaplı kişinin, Handan Beşe'nin mahremine girdiği tespit edilmiştir. Ceset muayene edilmiş ve kafasının sol tarafında bulunan darptan dolayı öldüğüne kanaat getirilmiştir. Maktul hırsızın etrafta soruşturulmasından sonra çevre halkın, kurt lakaplı kişi için *“harâmiyyûn ve eşkiyâdandır”* şeklinde beyanları olmuştur. Ahali Handan Beşe'nin ifadesinde de olduğu gibi hırsızın eşkıyalık yaptığını doğrulamıştır. Bu durum keşif yapmak için gelen Mevlânâ Receb Efendi tarafından kayda alınmıştır(Eyüp 61, cilt 27, Hüküm No: 242). Olayda bir cinayet vakası ile mahkeme keşif gerçekleştirmiştir. Hırsız öldüren ev sahibi kadın, olayın nasıl gerçekleştiğini ve hırsız nasıl öldürdüğünü detaylarıyla keşfe gelen görevlilere anlatmıştır. Bu olaydan sonra kadının herhangi bir ceza alıp almadığı bilinmemektedir. Ancak bilirkişi olarak görevlendirilen Recep Efendi'nin kayıtlara geçirdiği hırsız hakkındaki görüşler ev sahibini haklı çıkarır konumdadır.

Keşif yapılması için diğer bir sebep ise defin işlemlerinin yapılması için kadıya bilgi

verilmesi ve keşif işlemleri yapılarak kayıtlara geçirilmesinin gerekli olduğu görülmektedir. 1686 senesinde Eyüp mahkemesi kayıtlarına yansıyan bir olayda Eyüp'te kayıkçı Yusuf b. Abdullah'ın 3 gündür kayıp olduğu görülmektedir. Karısı olan Sâliha bt. Abdullah kocasını bulmak için aramıştır. Kadı efendiye başvurmadan bir gün önce kocasını, Balat'ta bir kayıkhanede bir kayığın içinde ölü olarak bulmuştur. Durumu kadıya bildirmiş ve cesedin defnedilmesi için keşif yapılmasını talep etmiştir. Talep edildiği üzere keşif yapılması için Ebûbekir Efendi b el-Hâc Abdülkerim, subaşı olan Ömer Ağa ve asesbaşı Bektaş Ağa isimli kişiler kadı tarafından görevlendirilmiştir. İsmi geçen heyet dışında gözlemci olarak katılan Müslüman kişilerden oluşan bir grup daha bulunmaktadır. Ceset muayene edilmiş ve kişinin kendiliğinden öldüğü belirlenmiştir. Ölüm sebebinde herhangi bir dış etkinin olmadığı tespit edilmiş ve kayıtlara bu şekilde geçilmiştir(Bab 46, cilt 19, Hüküm No: 204). Olaydan da anlaşılacağı üzere defin işlemlerinin gerçekleşmesi için kadının izni olması gerekmektedir. Ölümün hangi sebepten olduğunu tespit etmek amacıyla kişi veya kişilerin muayene ve incelemesi sonucu karar verilmektedir.

Kadı tarafından kayda geçirilmeden defin işlemlerinin olmayacağına dair bir başka örnekte ricacı olunarak defin izni istenmektedir. 1590 yılında Hasköy'de Abdüsselâm Mahallesi'nde yaşayan Merkoz isimli zimmi annesi Hana'nın kuyunun içine düşüp öldüğünü bildirmiştir. Kadının izni olmadıkça cenazenin kaldırılamayacağını tekrar edip kadıdan izin istenmiştir. Kadı bu istek üzerine, "*Buyruldu*" yazarak cesedin keşif olmasını ve kaldırılmasını emretmiştir(Hasköy 10, cilt 30, Hüküm No: 197). Anlaşılmaktadır ki kuyuya düşen kadının cesedi ailesi tarafından kadı efendinin izni olmadan defin edilememiştir. Ölen kadının oğlu tarafından kadı efendiden keşif yapılması talep edilirken keşif yapılmadan defin yapılamadığının belirtilmesi dikkate değer bir ayrıntıdır.

Darp ve yaralama sonrasında gerçekleşen ölümlerden dolayı kadıya yapılan şikâyetlerde keşif yapıldığı görülmektedir. 1593 yılında Üsküdar'da Ali Beşe b. Mehmed'in

yeniçeri olan oğlu Mustafa, Kuzguncuk'tan gelirken incirci Mehmed isimli şahıs tarafından başının iki yerine taş ile vurularak darp edilmiştir. Mustafa'nın babası kadıya gelerek durumu belirtmiştir. Kadı keşif için Mevlânâ Mehmed'i görevlendirmiştir. Yapılan muayene sonucunda Mustafa Beşe'nin başında, kaşında ve gözü etrafında yara ve darp izi tespit edilmiştir. Maktulün bu yaralar sebebiyle öldüğü belirlenmiş ve kayda geçirilmiştir(Üsküdar 84, cilt 10, Hüküm No: 881). Mevlana Mehmed'in yaptığı muayenede görülmektedir ki, darp sonucunda ortaya çıkan etkiler ölüme sebebiyet vermiştir. Cesedin üzerindeki darp izlerinin kayıta anlatıldığı görülmektedir. Ayrıca dikkat çeken husus, yapılan muayenede darp izleri tespit edilmiş, yaralama sonucunda ölüm gerçekleştiği belirtilmiştir. Bunun da cinayeti işleyen kişinin yargılanması noktasında kadı tarafından göz önünde bulundurulacağı muhakkaktır.

Darp ve yaralama sonucunda gerçekleşen ölüme örnek olabilecek 1655 tarihli başka bir vakada ise, Terkos'ta yaşayan Hasan Beşe b. Abdülbâki karısının öldürüldüğü iddiası ile mahkemeye başvurmuştur. Kendi tarlalarında karısı İsmihân bt. Ahmed ile buğday biçerken bölgenin subaşı olan Mahmud isimli kişinin beş kişi ile beraber yanlarına geldiğini ve karısını darp ettiğini bildirmiştir. Karısı bu olaydan sonra ölmüştür. Kadı durumun incelenmesi ve araştırılması için Mevlânâ Ahmed Efendi'yi görevlendirmiştir. Ahmed Efendi yanında bir grup Müslüman ile birlikte ceset keşfine gitmiştir. Cesedin detaylı muayenesi yapıldığında sağ elinin ayası, sol elinin salavat parmağı, orta parmağı, göğsünün üst kısmı, sağ tarafının koltuk altına kadar boynu yara ve bere olduğu tespit edilip kayda geçilmiştir. Ölüm sebebin bu darpla ilintili olduğu tespit edilmiştir. Bilirkişi olarak görev yapan heyet bu görüşlerini mahkemede sunarak kayıt altına alınmasını sağlamışlardır(Eyüp 61, cilt 27, Hüküm No:80). Keşif heyetinin şikayet üzerine yaptığı incelemede, muayene sonuçlarını

detaylı²⁰ olarak verdiği görülmektedir. Mahkemeye yapılan başvuruda doğrudan ölüm için keşif istenmemiştir. Ölüm keşiflerinden farklı olarak yaralanma ve darp şikayeti vardır. Darp sonucu ölüm olmuştur. Keşif için gönderilen heyet bu durumu tespit için görevlendirilmiştir. Ölüm vakalarında görülen ceset keşfinden farklı olarak darp ile ölüm arasındaki illiyet bağının denetlenmesi söz konusudur.

Sokakta veya arazide herhangi bir ölüm veya yaralama vakasında bu duruma şahitlik eden kişi veya kişiler tarafından olayın kadıya bildirme zorunluluğu bulunduğu düşünülmektedir. Normal ölümlerde kayıtlara geçirilme zorunluluğu olduğu gibi, kimliği tespit edilemeyen kişileri, ölüm sebebi belli olamayan kişileri veya ölmüş olarak bulunmuş kişileri görenlerinde vakaları mahkemeye bildirmesi gerekli olduğu tespit edilmiştir.. Bu bakımdan kadı, yapılan ihbarlar sonucunda keşif yapılmasını sağlamakla görevlidir. Örneğin, 1563 senesinde Üsküdar yakınlarında bir köyde Çamlıca'ya yakın bir tarafta Hüseyin isminde yaralı bir kişi görülmüştür. Gören kişi mahkemeye ulaşarak yaralının keşfini talep etmiştir. Müslümanlardan ve gayrimüslimlerden oluşan bir grupla yaralı kişinin üzerine keşfe gidilmiştir. Giden kişilerin aktardıklarına göre yaralının bulunduğu mevki araba yolu üzerinde etraftan ses gelmeyen bir alandır. İlk yapılan inceleme sonucunda yaralının fiziksel özellikleri incelenerek kayda geçirilmiştir. Yaralı olan kişinin gözlerinin altına kazma ile yaralama izi olduğu görülmüştür. Üzerinde ki kıyafetler detaylı olarak anlatılmış ve kanlı bir gömleğin üzerinde olduğu belirtilmiştir. Keşfe gidenler kişiyi hayattayken bulmuş, vaziyetinin nasıl olduğu hakkında soru sormuşlardır. Ancak cevap verememiş ve bir saat geçmeden ölmüştür(Üsküdar 26, cilt 7, Hüküm No: 276). Mahkemeye ihbarın yaralı kişi görüldükten

²⁰ “zeyl-i kitâbda mastûrû'l-esâmî müslimîn ile üzerine varılıp keşf olundukda fi'l-hakîka mezbûrenin sağ elinin ayası ve sol elinin salavât parma- ğı ile orta parmağı ve göğsü üstü ve boynu ve sağ cânibi koltuğuna varınca kara ve bere olup vech-i muharrer üzre yumruk ve tepme darbından vefât eylediğini müşâhed[e] ve mu'âyene eylediklerinden sonra vâkı'ü'l-hâli Mevlânâ-yı mezbûr mahallinde ketb ü tahrîr...” metnin orijinalinde görüldüğü üzere, ölüm sebebi belirtilmeden önce ceset üzerinde detaylı şekilde bilgi vermiştir. Fiziki olarak görülen bütün kusurlar, darp ve şiddet izleri kayda geçirilmiştir. Bu bilgiler sonrasında ölüme sebebiyet veren bulguların maruz kalınan darptan dolayı olduğu aktarılmıştır.

sonra yapılması ve keşif yapacak heyetin gittiğinde kişiyi ölmeden bulması mahkemenin sürece hızlıca dahil olduğunu ve seri biçimde işlemleri yürüttüğünü göstermektedir. Yapılan keşif sırasında detaylı şekilde fiziki özelliklerin ve yaralanma sebeplerinin sıralanması sonrasında gelişebilecek herhangi bir olayın çözülmesi için tüm ayrıntıların kayda geçirildiği²¹ anlamına gelmektedir. Vakanın basit bir yaralanma olayı mı yahut cinayet mi olduğu, keşif heyetinin bu ayrıntılı raporundan yola çıkılarak incelenebilir. Resmi kayıtlarda bilirkişi olarak bahsedilmese de keşfe giden kişilerin bir bakıma tıbbi bilirkişi olarak görev yaptığı, ölü muayenesi veya yaralı muayenesi formatında rapor hazırladıkları anlaşılmaktadır.

4.4.3. Keşif Örnekleri

İncelenen kayıtlarda tıbbi olarak bilirkişilik görevi ayrıca belirtilmemiştir. Yine kayıtlardan görülmektedir ki bilirkişi olarak kabul edebileceğimiz *ehl-i hibre* kişilerinde tıbbi bilgi gerektiren keşif durumlarında ismi geçmemektedir. Ancak mahkeme kayıtları keşif için gönderilen kişilerin tıbbi bilgiye sahip kişiler arasından seçildiği ve keşif sırasında teknik bilgisini kullanarak kadı efendiye bilgi verdiğini göstermektedir. Bu bölümde incelenen örnekler bu konu özelinde açıklanmıştır.

1667 yılında Polihroni isimli handa yaşayan Hacı Ali isimli kişinin kölesi tarafından öldürülmesi sebebiyle kardeşi olan el-Hâc Halil b. Hacı Ahmed mahkemeye başvurarak keşif yapılmasını ve zabıt tutulmasını talep etmiştir. Kadı cesedin keşfedilmesi için Mevlânâ Ali Efendi b. Davud isimli kişiyi görevlendirerek olay yerine göndermiştir. Ali Efendi b. Davud ile birlikte bir grup Müslüman da beraberinde gitmiştir. Cesedin yanına vardıklarında,

²¹ “Müslümandan ve kefereden cem’-i kesîr ile üzerine varılıp zikr olan mevzi’ kurbunda karye-i mezbûrenin dağdan funda getirdikleri arabaları yolu üstünde bir bayır tepede hiç bir karyeden avaz işitilmez yerde bir mecrûh kimesne yatar bulunup iki gözleri altından külünk cerâhati eseri olup köse sakallı orta boylu kimesne olup esbâbî bir sürmâyî Selânik çukası ve bir çalma ve bir eski menevrek ve bir kırmızı papuç ve bir eski ak aba zıbını ve bir kanlı gömleği ile hayâtta iken üzerine varılıp keyfiyet-i ahvâlî suâl olundukda cevâba kâdir olmayıp cârih nâma’lûm oldu bir sa’at geçmeden vefât eyleyip vech-i meşrûh üzerine keşfi alâ mâ hüve’l-vâkı’ gibbe’t-taleb kayd-ı sicil olundu.” Bu kayıta keşfe gidilen bölgenin fiziki koşulları, özellikleri detaylı olarak aktarılmıştır. Ayrıca cesedin tanımlanabilmesi için fiziksel özelliklerinden bahsedilmiştir. Kişinin dış görünüşü, anatomik yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Üzerindeki elbiselerin renkleri, hammaddesi, biçimi, modeli hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Gömleğinin üzerinde kan gözükmeye yine kayıtlara geçirilmiştir.

yaptıkları inceleme neticesinde kişinin boğazının sol tarafından kılıç darbesiyle yaralandığını ve bu darbe neticesinde öldüğünü tespit etmişlerdir(Bab 3, cilt 17, Hüküm No: 7). Kayıтта mahkemeye başvuru şekli ölüm sonrası keşif ve kayıt altına alma olarak gözükmektedir. Ancak çalışma açısından dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, ceset üzerinde yapılan inceleme sonrasında kayıtlarda belirtilen ve günümüzdeki ölüm raporlarına benzer nitelikte olan detaylı bilginin sunulmasıdır.²² Ölümün nasıl gerçekleştiği, ölüme hangi darbenin sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Ceset muayenesinin detaylı şekilde aktarılması tıbbi bilirkişi görevi açısından bilgi edinilmesini sağlamaktadır.

Tıbbi bilirkişi uygulamalarında keşfe gidenlerin mesleki bilgileri net olarak açıklanmamıştır. Ancak yaptıkları uygulamalar neticesinde bu kişilerin keşif yapabilme tecrübesine sahip olduğu görülmektedir. 1663 yılında İstanbul’da meydana gelen bir vakada Kâmuran bt. Abdullah isimli kadın tarafından kiralanan odalardan birinde kalan süpründücü Şaban olarak bilinen kişi ölmüştür. Keşif yapılması ve kayıt altına alınması talebiyle mahkemeye başvurulmuştur. Mahkeme tarafından Mevlânâ Brusî Hüseyin Efendi görevlendirilmiştir. Keşfe bir grup Müslüman ile giden Mevlana Hüseyin Efendi yaptığı keşif sonucunda kişinin birkaç gün önce öldüğünü ve cenazesinin kaldırılmadığını belirtmiştir. Bu

²² Metnin orijinali:Fi’l-asl Medîne-i Haleb’de Mankosa mahallesi ahâlisinden olup hâlâmahmiye-i İstanbul’da Katır hanı’nda sâkin işbu râfî’ü’l-kitâb el-Hâc Halil b. Hacı Ahmed nâm kimesne meclis-i şer’-i hatîr-i lâzımü’t-tevkîrde takrîr-i kelâm edip mahmiye-i mezbûrede Küçük Karaman’da vâki’ Polihroni hanı demekle ma’rûf handa sâkin olan karındaşım Hacı Ali nâm kimesneyi târih-i kitâb gecesı nısfü’l-leylde mu- kaddem sâkin olduğu oda içinde kendi gulâmı gâib anı’l-meclis Gürciyyü’l-asl Şahin boğazının sol taraf[ın]dan kürde ta’bîr olunur kılıç ile zebh edip ol sâ’at vefât etmişdir hâlâ maktûl-i mezbûrun üzerine varılıp eser-i cerâhati keşf ve tahrîr olunması matlûbumdur dedikde, kıbel-i şer’den mevlânâ Ali Efendi b. Davud irsâl olunup ol dahi zeyl-i rakîmde isimleri mastûr olan müslimîn ile mârrü’z-zikr hana varıp hâlâ za’îmü’l-vakt olan Hüseyin Ağa b. Sefer ile asesbaşı olan Ahmed Ağa b. Mehmed muvâcehesinde maktûl-i mezbûrun a’zâsına nazara eylediklerinde fi’l-vâki’ maktûl-i mezbûr vech-i muharrer üzre boğazının sol tarafından kürde ta’bîr olunur kılıç ile zebh olunup ol sâ’at maktûlen vefât eylediğini mevlânâ-yı mezbûr mahallinde tahrîr ba’dehû ma’an irsâl olunan Hüseyin Çelebi b. Ebûbekir ile meclis-i şer’a gelip alâ vukû’ihî inhâ ve takrîr etmeğın mâ vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.

sebeple cesedin erimiş durumda olduğunu, kurtlandığını açıklamış olduğu görülmektedir. Ayrıca beden üzerinde herhangi bir yara veya darbe izi görülmediğini kaydetmiştir(İstanbul 1, cilt 16, Hüküm No:411). Bu örnekte Mevlana Hüseyin Efendi'nin ölü muayenesi yaptığı görülmektedir. Kayıta gördüğümüz gibi ceset için çeşitli yorumlar yapılmıştır. Mahkemeye bu ve benzeri bir görüş sunacak seviyede bilgi sahibi kişinin, kafi derecede olaya hakim olması, bir cesedin ne zaman çürüdüğü, ne zaman kurtlandığı hakkındaki tıbbi bilgiye vakıf olması gerekmektedir. Yine anlaşılmaktadır ki, keşfe giden ve bilirkişi olarak görev yapan kişilerin seçilmesinde itina gösterilmektedir.

Başka bir örnekte, 1677 senesinde İstanbul'un Yedikule semtinde gerçekleşen kaza sonucu ölümle sonuçlanan olayda keşfe giden kişilerin yaptıkları muayenede yine tıbbi olarak yeterlilik gerektiren bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Ayşe bt. Abdullah'ın Mustafa Efendi'nin arazisinde yanlışlıkla öldüğünden bahsedilmiş ve keşif yapılması talebiyle mahkemeye başvurulmuştur. Keşif için Mevlânâ es-Seyyid Muharrem Efendib. es-Seyyid İsmail görevlendirilmiştir. Ayrıca bu kişiyle beraber asesbaşı olan Mehmed Ağa ile Subaşı olan Ahmed Ağa keşfe gitmiştir. Belirtilen kişilerin haricinde bir grup Müslümanın da bu heyete dahil olduğu görülmektedir. Yapılan inceleme sonucunda, Mustafa efendinin oğlu İsmail Beşe tüfeğini kullandıktan sonra pencerenin kenarında bırakmıştır. Mustafa efendinin diğer oğlu Mehmed'in sağır olduğu belirtilmiş ve tüfeğin tetiğine kazayla dokunduğu açıklanmıştır. Ceset üzerinde yapılan incelemede tüfekten çıkan kurşunun Ayşe Hatun'un boynunun sağ tarafından girip sol tarafından çıktığı belirlenmiştir. Ölüm sebebinin muayene sonucunda bu kurşun olduğu kayıtlara geçirilmiştir(İstanbul 18, cilt 18, Hüküm No:254). Örnekte belirtildiği üzere ceset üzerinde yapılan detaylı inceleme bir uzmanlık gerektirmektedir. İnsan bedeninde ölüme sebep olan ateşli silah yaralanmalarını ve kurşun giriş çıkış deliklerini tespit etmek ihtisas bilgisi gerektirmektedir. Vaka için görevlendirilen kişilerin ceset muayenesi yapabilecek seviyede anatomi ve tıbbi bilgiye sahip olması

gerekmektedir. Bu bilginin eğitimle olabileceği gibi tecrübe edinilmesiyle de elde edilebileceği düşünülmektedir. Bilirkişi olarak görevlendirilen kişilerin tıbbi personel veya tabip olarak belirtilmemesi bu kişilerin tıbbi personel veya tabip olmadıkları anlamına gelmemektedir.

Keşif sonrası kayıtlara geçirilen tıbbi detayların verildiği diğer bir örnekte ise, 1677 yılında İstanbul’ da Ayak-ı Çifte Medresesi’nde yaşayan Mehmed Efendi b. el-Hâc Receb’in hizmetinde olan Mustafa isimindeki kişi ayın 16. günü medresedeki ağaca çıkmıştır. Basmış olduğu dalın çürük olması nedeniyle aşağı düşmüş altı gün sonra yani ayın 22. gününde de ölmüştür. Hemen mahkemeye başvurularak ölünün keşfedilmesi talep edilmiştir. Mahkeme tarafından görevlendirilen Mevlânâ Abdurrahman Efendi bir grup Müslüman ile birlikte bahsedilen medreseye gidip ceset üzerinde inceleme yapmışlardır. Yapılan muayene sonucunda bastığı dal kırıldıktan sonra alnı üzere yere düştüğü, alnı ve gözleri kararmış olduğu ve yaralandığı, sağ bileğinin kırıldığı ve öldüğü tespit edilerek kayıtlara geçirilmiştir.. Bu yaralar dışında vücudunun herhangi bir yerinde yaraya rastlanmadığı kayda geçilmiştir. Tespit edilen olaylar mahkemeye gidilerek aktarılmıştır(İstanbul 18, cilt 18, Hüküm No:595).

Ceset muayeneleri sonrasında kayıtlara geçen vakalarda dikkat edilen önemli noktalardan biri de cesede herhangi bir dış müdahale olup olmadığının incelenmesidir. Vücut bütünlüğünü bozan herhangi bir darbe veya yara ile karşılaşıldığı zaman ölümden cinayet şüphesi artmaktadır. 1640 yılında Hasköy’de gerçekleşmiş olan olayda Döne bt. Salamon isimli Yahudi kölesinin öldüğünü görmüştür. Aynı gün kadıya başvurarak keşif yapılmasını talep etmiştir. Kadı bizzat giderek keşif yapmıştır. Yapılan keşif sonucunda ölen kişinin eceliyle öldüğü, dışarıdan herhangi bir müdahalenin olmadığı kayıtlara geçmiştir. Bu kayıta olduğu gibi her ölü muayenesi sonrasında “*eser-i cerh olmayıp*” şeklinde bir ifade kullanılarak bu durumun özellikle belirtildiği görülmektedir(Hasköy 5, cilt 23, Hüküm No:342).

5. Tartışma ve Sonuç

Literatürde Osmanlı Devleti'nde bilirkişiler, *ehl-i vukuf* ve *ehl-i hibre* adıyla kadı mahkemelerinde görev yapan kişiler olarak umumiyetle de aynı görevi yerine getiren unsurlar olarak zikredilmektedir. Bu çalışma ise Osmanlı mahkemelerinde görevli söz konusu unsurların farklılıklarına dikkat çekmek amacıyla başlamıştır. Çalışmanın sonucunda ise *ehl-i vukuf* ve *ehl-i hibre* olarak mahkemelerde görev yapan kişilere birbirinden farklı sorumluluklar yüklendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla *ehl-i hibre* ve *ehl-i vukuf* Osmanlı mahkemelerinde gerekli olduğu durumlarda devreye giren ve birbirinden farklı sorumluluk sahalarına sahip mahkemeye yardımcı unsurlar olarak hukuk tarihinde yerlerini almışlardır.

Mahkemelerin görevlendirdikleri *ehl-i vukufun* nafaka tayin edilmesinden, miras taksimine, fiyat tespitinden, zarar tespitine, boşanmadan evlenme olaylarına kadar birçok vakada görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Bu kişilerden görüş alınmasının öncelikli sebepleri arasında, bilgi ve beceri açısından kadı efendiye yardımcı olacak yetkinliğe sahip olmaları ile yaşadıkları semtteki insan ve çevre unsuruna vakıf olmaları gelmektedir. Bu sebeplerin öncelikli olması kadılar tarafından *ehl-i vukuf* olarak seçilen kişilerde dini bir ayırımın yapılmadığını göstermektedir. *Ehl-i vukufu* oluşturanların gayrimüslim kimliğe sahip olması da bu durumun bir kanıtıdır. İncelenen adli vakalarda özellikle gayrimüslim tebaadan olan kişilerin davalarında mahkemenin *ehl-i vukuf* olarak yine gayrimüslim kişilerden destek aldığı görülmüştür. Her vakada olmasa da Müslüman olmayanlar ve Müslümanlar arasındaki adli vakalarda her iki gruba mensup olan kişilerin *ehl-i vukuf* olarak görevlendirildiği zikredilmelidir. Yani davalı ve davacının dini kimlikleri bakımından karma olduğu vakada *ehl-i vukufun* da karma olması uygulamasına rastlanılmaktadır(Üsküdar 84 , cilt 10, Hüküm No: 305). Osmanlı mahkemelerinde görülen davalarda *ehl-i vukuf* tespitinde yetkinlik dışında dini kimliklere göre *ehl-i vukufun* tespiti, adaletin sağlanmasında gösterilen titizlik ve özenin de delili sayılmalıdır(Eyüp 74, cilt 28, Hüküm No: 253).

Ehl-i vukuf kişiler çoğunlukla teknik bilgi gerektirmeyen konularda mahkemeye yardımcı olduğu için kişiler arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde daha çok yararlanıldığı görülmüştür(Üsküdar 84, cilt 10, Hüküm No: 824). Ayrıca *ehl-i vukuf* kişilerin mahkemede görülen dava konusu ile ilgili bilgisi ve konuya vâkıf olan kişilerden seçilmesine dikkat edildiği görülmektedir.

Kadı mahkemelerinde *ehl-i vukufa* rahatlıkla her türlü soru sorulabilmesi ve *ehl-i vukufun* da bunlara cevap vermesi bilgili/donanımlı bir grupla karşı karşıya olduğumuzu gösterdiği gibi Osmanlı mahkemelerinin ifade hürriyetini sağlayan ve adaleti gözeten yapılarını da göstermektedir. Galata mahkemelerine yansıyan bir vakada Raziye Hanım'ın reşit olup olmadığının tespitinde kendi beyanı dışında *ehl-i vukufun* görüşüne başvurulması her türlü konunun *ehl-i vukufun* gündemine girebileceğini gösterdiği gibi *ehl-i vukufun* da bilgileri dahilindeki hiçbir konuya cevap vermeyi reddetmediklerini de göstermektedir.

Ehl-i vukuf olarak seçilenler; ahali arasında yaşadığı muhitin güvenini kazanmış, itibar sahibi, sözlerine güven duyulan kişilerdir. Bazı adli vakalarda Kadı efendinin verdiği karar sonrasında *ehl-i vukufa* verdiği hükmün kontrolünü de yaptırdığı görülmektedir. Bu tür vakalarda *ehl-i vukuf* görüş makamından ziyade bir tür onay mekanizması vazifesini yerine getirmektedir. Bu durum hem görüş beyanı hem de onay makamı pozisyonunda yer alan *ehl-i vukufa* kadının ne kadar güvendiğine delalet ettiği gibi *ehl-i vukufun* halk nezdindeki etkisinin de kuvvetine delalet eder.

Ehl-i vukuf Osmanlı mahkemelerinde iki durumda görülmektedir. İlki ve en yaygın durum Kadı efendinin *ehl-i vukufu* görevlendirmesidir. İkinci durum ise sorunlarını mahkemeye taşıyarak çözüm arayan ahalinin adalet arayışlarında *ehl-i vukuf'tan* görüş alınmasını özellikle talep etmesi ve söz konusu görüşe uygun davranacaklarını beyan etmeleridir. Bu tür vakaların yaşanması ve kayda geçmesi halk nezdinde *ehl-i vukufun*

güvenilir ve bilgili kişilerden oluştuğu inancını ve bir otorite makamı olarak devreye sokulduklarını göstermektedir.

*Ehl-i vukuf*un olay yeri keşiflerinde daha çok bir kontrol mekanizması olarak görev yaptıkları dikkat çekmektedir. Çoğu mahkeme kaydında gördüğümüz üzere bilirkişilik gerektiren davalarda Kadı efendi konunun uzmanı kişilere başvurmuştur. Burada tezimizin dikkat çektiği nokta, bilirkişi olarak kabul edilecek kişinin kim olduğu hususudur. İncelenen vakalarda açıkça görülmektedir ki; davalarda uzmanlık ve teknik bilgi gerektiren konularda bilirkişi olarak *ehl-i vukuf* yerine *ehl-i hibre* tercih edilmektedir. Okuduğunuz tez, *ehl-i hibre* ve *ehl-i vukuf* arasındaki bu farka işaret eden özellikle tıbbi bilirkişilik söz konusu olduğunda ayırımın keskin olduğunu vurgulayan ilk çalışma olarak literatüre katkı sağlamaktadır.

Ehl-i vukuf olarak adlandırılan kişiler; keşif heyeti ile beraber olay yerine giden bir grup insandır. Mahkeme kayıtları bu kişileri “*zeyl-i kitâbda mastûrû’l-esâmi olan Müslimîn*” şeklinde bir ifade ile tanımlamaktadır. Yine görülmektedir ki bu şekilde tanımlanan kişiler bazı mahkeme kayıtlarında *ehl-i vukuf* olarak nitelenmiştir. *Ehl-i vukuf*un olay yerinde *ehl-i hibrenin* yanında tespitte şahitlik etme, kontrol etme ve herhangi bir yanlışlığa engel olma gibi görevleri olduğu görülmektedir(Eyüp 61, cilt 27, Hüküm No:212).

Ehl-i hibre de *ehl-i vukuf* gibi ahali içinde yaşayan ancak meslek gruplarının oluşturduğu loncaların içinde kendi mesleklerini icra eden bir topluluktur. Bu kişiler, kendi meslek gruplarının içinde seçimle belirlenmekte ve göreve gelmektedirler. *Ehl-i hibre* seçilen kişiler kadı efendinin onayı sonrasında resmi olarak göreve başlamaktadırlar(Akgündüz, 2014). Bu sayede merkezi otoritenin *ehl-i hibre*lerin tespiti ve kontrolünü sağladığı görülmektedir. Merkezi otorite lonca/esnaf kolu içindeki seçimlere müdahale etmez sadece sonucu onaylayıp resmiyet kazandırır(Ergenç, 2012). Konumuz açısından önemli olan tarafı ise bu kişilerin(*ehl-i hibre*) loncadaki sorumlulukları dışında Kadı efendinin görevlendirmeleri ile adli olarak da görev yapmalarıdır(Bab 54, cilt 20, Hüküm No: 349).

Osmanlı'da meslek grupları kendi içlerinde bir kişiyi *ehl-i hibre* olarak belirlemektedir. Herkesin *ehl-i hibre* olamayacağı, aynı mesleği yapan kişiler arasında en tecrübeli, en dürüst ve en bilgili kişinin seçildiği, aksi bir durum söz konusu olduğunda ise; *ehl-i hibre* değişimlerinin yaşandığı görülmektedir(İstanbul 3, cilt 13, Hüküm No: 719). Sistemin ehliyetsiz *ehl-i hibreye* geçit vermediği bir yerde elbette mahkemelerde görevlendirilen *ehl-i hibre* de işini iyi yapan donanımlı bir zümre olarak karşımıza çıkmaktadır. Meslek gruplarının içinde gelişen *ehl-i hibre* kavramı bu sebeple oldukça önem arz etmekte ve iyi anlaşılması gerekmektedir. *Ehl-i hibre* birkaç kişiden oluşan bir grup olabildiği gibi bazen de nalbantçılar esnafında olduğu gibi yaklaşık 150 kişilik esnafın hibresi Mehmet usta gibi tek başına da olabilmekteydi(İstanbul 24, cilt 21, Hüküm No: 35).

Alan uzmanı olarak görev yapan *ehl-i hibre* kişiler, kadı efendiye adli vaka hakkında verdikleri görüşlerde uzmanlıklarının gerektirdiği bilgileri sunmaktadır. *Ehl-i hibre* kişilerin bilgi, tecrübe, görüş ve tespitlerinin mahkemelerin verecekleri kararlara etki ettiği görülmektedir. Kadı efendilerin *ehl-i hibreye* olan güveni oldukça yüksektir. Aynı güvenin mahkemeye başvuran kişilerde de tesis edildiği görülmektedir. Aksi takdirde mahkemeye başvuranların bilirkişilerin tespitlerine itiraz etmeden onaylaması mümkün değildir ki mahkeme kayıtları buna dair birçok vaka ile doludur. Bunun yanı sıra, *ehl-i hibre* kişilerin yaptığı tespitlerin davalı taraflar tarafından kabul edilmediği istisnai durumlarda olmuştur. Bu gibi durumlarda bilirkişiler herkesin huzurunda tekrar mahkemeye çağırılarak görüşlerini aktarmışlardır(Bab 54, cilt 20, Hüküm No: 349).

Kayıtlarda *ehl-i hibre* olarak zikredilen kişiler arasında hekimlerin de mahkemelerde tıbbi bilirkişi olarak bulunduğu görülmektedir. Bazı kayıtlarda *ehl-i hibrenin* hekimbaşı veya hekim olarak mesleği belirtilmesine karşın bazı kayıtlarda kişinin ismi belirtilmesine rağmen mesleği belirtilmemiştir. Ancak yaptığı görev ve kadiya sunduğu bilgi itibarıyla bilirkişinin mahkemeye uzmanlık gerektiren tıbbi konularda danışmanlık yaptığı görülmektedir.

Dolayısıyla kendisinden bilgi ve görüş alınan tıbbi bilirkişilerin hekim sıfatının yazılmadığı kayıtlar da bu tez çerçevesinde incelenmiştir.

Adli olan ölüm vakalarında ölü muayenesi ve keşfin tıbbi bilirkişi olarak tıbbi konuda yeterli bilgisi olan kişiler tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Ölü muayenesi ve keşif sırasında kaydedilen tıbbi bilirkişi raporlarında dikkat çeken nokta, cesedin üzerinde vücut bütünlüğünü bozan herhangi bir darbenin olup olmadığının tespit edilmesidir. Ceset üzerinde vücut bütünlüğünü bozan dışarıdan herhangi bir darbenin mevcut olması durumunda söz konusu olayla ilgili daha ayrıntılı bir soruşturma yapıldığı ve keşfe giden kişilerin de bu detaya dikkat ettikleri görülmektedir.

Kayıtlarda tespit edilen başka bir nokta ise; keşif için tecrübeli bir kişinin görevlendirildiğidir. Bir bakıma keşif sorumluluğu tecrübeli kişiye yüklenmiş, onunla beraber bir ekip veya heyet kurulmuş ve keşfe gidilmiştir. Heyet başkanı olarak niteleyebileceğimiz kişinin yanında *ehl-i hibre* örneklerinde gördüğümüz gibi bir grup ahalinin de gittiği görülmektedir. Bu insanlar teknik bilgi olarak herhangi bir destek sağlamamışlardır. Bulunma amaçlarının keşif yapan kişilerin kayıta geçirdikleri bilgilere şahit olma sorumluluğu ile kontrol mekanizması olarak görev yaptığı tespit edilmiştir.

Bazı ölüm vakalarında ölen kişinin ölüm sebebi, ölüm zamanı ve ölümün gerçekleştiği olay yeri gibi bilgiler, civardaki kişilerin şahitlik etmesi sonucunda elde edilmiştir. Kişilerin şahitlikleri sonucunda adli bir araştırmaya gerek kalmadan kadı efendi ölüm sebebini ve zamanını şahitlerin ifadelerine göre düzenlemiş ve kayıt altında almıştır(Üsküdar 17, cilt 6, Hüküm No:640). Bu tür durumlarda bilirkişi olarak bir *ehl-i hibre*ye gerek kalmadan vaka aydınlığa kavuşturulmaktadır.

Yaralama sonrası yapılan keşiflerde bazı vakalarda ölümler gerçekleşmiş ve bu ölümlerin yaralama ile illiyet bağının olması durumu araştırılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda yaralanmanın nasıl gerçekleştiği, hangi darbenin neye sebebiyet verdiği gibi

durumlar incelenmiş ve bunun sonucunda ölüm nedenleri açıklanmıştır(Üsküdar 26, cilt 7, Hüküm No: 276). Tıbbi bilirkişilik kapsamında değerlendirilecek bu tip keşif vakalarına dair örnekler arttıkça Osmanlı'daki durum daha net anlaşılacaktır.

Ölü muayene kayıtlarının günümüzdeki kayıtlara oldukça benzediği tespit edilmiştir. Cesedin tanımlaması yapılırken her ayrıntısına dikkat edilmiş, vücudu ile alakalı her detay kayıtlara aktarılmıştır(Üsküdar 26, cilt 7, Hüküm No: 276). Ceset üzerinde görülen darbe, yara, silah izi, ölüm sonrası gerçekleşen durumlar, fiziksel değişimler gibi durumlar detaylıca kayıtlara aktarılmıştır.

Ceset muayenesi kayıtlarında tespit edilen bir diğer durum ise; muayene yapan kişilerin kâfi derecede tıbbi bilgiye sahip olduğu bilgisidir. Kesici alet yaralanmaları, ateşli silah yaralanmalarında yaraların şeklini, oluş biçimini ölüme sebebiyet verip vermeyeceği şeklinde tespitler yapılmıştır. Dolayısıyla bu tür keşif yapan kişilerin oldukça tecrübe sahibi olması ya da tıbbi eğitim almış kişilerden olması gerekmektedir(İstanbul 18, cilt 18, Hüküm No:254).

Bu tezin çıkış noktası literatürde birbirleri yerine rahatlıkla kullanılan *ehl-i vukuf* ve *ehl-i hibre* tabirlerinin bir kez daha düşünülmesi ve tanımların netleştirilmesidir. Her iki grup yaptıkları görev açısından birbirlerine benzemektedir. Ayrıca günümüz bilirkişi tanımı ile de benzer noktalara sahiplerdir. Ancak *ehl-i vukuf* ve *ehl-i hibrenin* üstlendikleri sorumluluklar bakımından farklılıklar arz ettikleri bu tez boyunca yapılan vurgudur ki literatüre bu bakımdan önemli bir katkı sağlanmıştır.

Ehl-i vukuf, resmi olarak görevi bulunmayan herhangi bir atama ya da onanmaya tabi olmayan ancak halk içinde itibarlı ve güvenilir kişilerden oluşmaktadır. Kadı efendinin mahkemeye intikal eden vakalarda ihtiyaca binaen görevlendirdiği tebaadan kişilerdir. *Ehl-i vukufun* keşif yapılması gereken durumlarda teknik bilgi sahibi kişiler ile beraber keşif yerine giderek kontrol mekanizması görevi yapmaktadır.

Ehl-i hibre, uzmanlık ve teknik bilgi gerektiren konularda mahkemeye yardımcı olmuştur. *Ehl-i hibre* olabilmek lonca tarafından seçilmeye ve kadı tarafından da onaylanmaya bağlıdır. Bu kişilerin, mesleki deneyim ve yeterlilik açısından üst seviyede olan kişiler arasından seçilmiş olduğu aşıkardır. *Ehl-i hibre* mesleki yetkinlik ve tecrübe esasları bakımından günümüzdeki bilirkişilik tanımına ve pratik uygulamalarına daha yakındır. Bu nedenledir ki tıbbi bilirkişi olarak kabul edilen hekimler de adli vakalarda *ehl-i hibre* olarak tanımlanmaktadır. Her zaman *ehl-i hibre* arasında hekim sıfatı ile açıkça zikredilmese de görüş beyan ettiği hususların tıbbi bilirkişilik tanımına uyması Osmanlı mahkemelerindeki *ehl-i hibrenin* tanımına dahil edilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Mahkemenin tıbbi bilirkişi olarak görevlendirdiği *ehl-i hibre*, adli ölü muayenesi yapmak başta olmak üzere yaralama ve benzeri birçok adli vakada mahkeme ile muayene bulgularını paylaşmıştır. *Ehl-i hibre* olarak da kadının sorduğu sorular hakkında görüş bildirerek özellikle adli vakalarda davanın sonucunda etkili olmuşlardır. Bu tez, Osmanlı adalet sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak *ehl-i vukuf*, *ehl-i hibre* ve *ehl-i hibrenin* içinde yer alan tıbbi bilirkişilere dair ayrıntılı ve geniş çaplı çalışmaların yapılması için bir öncü çalışma olarak bu hususlara dikkat çekmektedir. Bu kavramların arasındaki benzerlik ve ayrımların netleştirilerek tanımların literatürde doğru bir şekilde yerleştirilmesi ve kullanılmasını hedeflemektedir. Bir yüksek lisans tezi çerçevesinde ele alınan bu kavramların disiplinler arası çalışmalarla zenginleştirilerek daha da netleştirilmesine katkı sunulması umulmaktadır.

6. Kaynaklar

- Abacı, N. (2002). Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 3, sayı 3.
- Akdağ, M. (2018). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akgündüz, A. (1988). *Şer'iyye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Cilt 1, İstanbul.
- Akgündüz, M. (2014) Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 19, Sayı 31, Ocak-Haziran.
- Alan, N. ve Sözen, Ş. (1998). Türkiye'de Adli Belge İncelemesinde Bilirkişi Sisteminin Değerlendirilmesi. *Adli tıp bülteni*, cilt3 sayı 3.
- Alkan N. ve Sözen Ş. (1998). *Türkiye'de Adli Belge İncelemesinde Bilirkişilik Sisteminin Değerlendirilmesi*. Adli Tıp Bülteni; 3(3).
- Alparslan Durmaz. (2015). *Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim dalı, Konya.
- Arık, F. Ş. (1997). Osmanlılarda Kadılık Müessesesi 1, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 8.
- Arslan, R. (1989). Bilirkişilik Uygulaması ve Bu Uygulamaya Yargıtay'ın Etkisi, *YD, C.XV*, S.1-4, Ankara
- Aydın, M. (2014). *Osmanlı Devletinde Hukuk ve Adalet*(1.baskı). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Haziran, 3(1).

- Balcı, A. (2004). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. (4.Baskı),Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21.
- Belgesay, M. (1940). *Hukuk ve Ceza Usulü Muhakemesinde Deliller*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Yayın No: 121-Hukuk Fakültesi Doktora İhtisas Kurları Serisi No:1. Güven Basımevi.
- Bilirkişi Kanunu, (2016). TC. Resmi Gazete 29898, 6754 Sayılı Kanun, cilt 58.
- Büyükvardar, S. (2018). Ayıplı mal. Erişim adresi: <https://eticaretsozlugu.kobisi.com/ayipli-mal-nedir/>
- Canbolat, T. (Ed.). (2017). *Bilirkişilik Temel Eğitim Kitabı*, Adalet Bakanlığı, Bilirkişilik Daire Başkanlığı.
- Creswell, J. (2017). *Eğitim Araştırmaları: Nicel ve Nitel Araştırmanın Planlanması, Yürütülmesi ve Değerlendirilmesi*, Çev. Editör: Halil Ekşi, Edam Yayınları, İstanbul.
- Çayan, G. (2013). *Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik Müessesesi*, Legal Yayınları, İstanbul.
- Develioğlu, F. (2002). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitap Evi Yayınları, 19. Baskı, Ankara.
- Ekinci, E. (2005). Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt 3, sayı 5.
- Ekinci, E. (2014). *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- Ergenç, Ö. (1980). Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), *Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Ankara.
- Ergenç, Ö. (2012). *Şehir, Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Ergin, O.N. (1995). *Mecelle-i Umuru-ı Belediye*, cilt 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul.
- Erünsal, İ. (2018) Şuhudü'l- Mazmundan Şuhuduü'l Hale: Üsküdar Sicillerinde Bir Değişimin Öyküsü, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, cilt 2.
- Gök, Ş. (1955). *Adli Tıp, Dün Bugün Ve Yarın*. İstanbul.
- Guliyev, N. (2014). *Türkiye ve Azerbaycan medeni usul hukukunda bilirkişilik*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gürata, M. (1975). *Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar*, Tisa Matbaacılık, Ankara.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Halaçoğlu, Y. (2014). *Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*(7. Baskı). Ankara: TTK.
- Hukuk. (2011). *Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük İçinde*. Erişim adresi: <http://sozluk.gov.tr/>
- İnalcık, H. (1958). Osmanlı hukukuna Giriş, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 13 sayı 2.
- İnalcık, H. (1993). “*The Appointment Procedure Of A Guild Warden (Kethudâ)*”,
- İnalcık, H. ve Arı, B. (2005). Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, cilt 3, sayı 6.
- İnalcık, H. ve Quataert, D. (Ed.). (2006). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, cilt 2, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Kazıcı, Z. (2003). *İslam Müesseseler Tarihi*(1. Baskı). İstanbul: Müif Yayınları.
- Koç, S. ve Biçer, Ü.(2009). Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye'deki Yapılanması ve Sorunları, *Klinik Gelişim Dergisi*,1.
- Koç, S. ve Biçer, Ü.(2009). Adli Tıbbın Tarihsel Gelişimi, Türkiye'deki Yapılanması Ve Sorunları, *Klinik Gelişim Dergisi*,1.

- Metin, M. (Ed.) (2014). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. ve Akgündüz, A, (1998). Hücet. TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 18, sf. 446-450.
- Orhun, M. (2015) Iustinianus'un Hukuk Deformasyonu, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 10/5 Spring.
- Ortaylı, İ. (2017). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*.(5. Baskı) İstanbul: Kronik Yayınları.
- Ozansü, M. C. (2013). *Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması ve Rasyonelleşmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özden, S.(1977).Tıbbi Bilirkişiliğin Tarihsel Gelişimi ve Adli Psikiyatride Bilirkişinin Özellikleri, *Düşünen Adam Dergisi*, sayı 10.
- Özen, C. ve Gök, Ş. (1982) *Adli tıbbın tarihçesi ve teşkilatlanması*, İstanbul.
- Öztürel, A. (1979) Adli Tıp Müessesesi Kanunu Değiştirilmesi ve Yeni Kanun Tasarısının Eleştirisi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 36, sayı 1.
- Pakalın, Z. (1993) Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.
- Pakdemir, Ş. (2017). İslam Hukukuna Göre Olay Yeri İnceleme, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 30.
- Soysal, Z. ve Eke, M. (1999). *Dünyada adli tıbbın tarihçesi ve gelişimi*, Ed. Soysal, Z. ve Çakalır, C. Adli Tıp. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Haziran,21.
- Şafak, A. (1994). Ehl-i Vukuf. TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 10, sf. 531-533.

- Şehsuvaroğlu, B. ve Özen, C. (1974). *Dünyada ve Yurdumuzda Adli Tıbbın Tarihi ve Gelişmesi*, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Tanrıverdi, M. (1991) Medeni Usul Hukukunda Bilirkişilik, S.1, Doktora Tezi, İ.Ü. SBE, İstanbul.
- Taş, H.(2008). Osmanlı Kadı Mahkemesindeki ‘‘Şuhudu’l-Hal’’ Nasıl Değerlendirilebilir? *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 44, Kış.
- Taşbaş, E. (2018). Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'da Köle Ticaretini Engelleme Çalışmaları, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2018, 13/2.
- The Middle East And The Balkans Under The Ottoman Empire, Essay On Economy And Society*, Bloomington, Indiana University Press.
- Türkdoğan, O. ve Gökçe, O. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Tüfekçi, İ. (2000). *Şer’iyye Sicilleri Işığında İslam Yargılama Hukukunda Bilirkişilik*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. (1988). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, (3.baskı). Ankara: TTK Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 1, hüküm no:322. İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). *İstanbul kadı sicilleri*, cilt 10, hüküm no:498. İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 10, hüküm no:469. İstanbul: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 10, hüküm no:840. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 10, hüküm no:666. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 10, hüküm no:708. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 10, hüküm no:678. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 10, hüküm no:881. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 12, hüküm no:1164. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 13, hüküm no:350. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 13, hüküm no:48. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 13, hüküm no:649. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 16, hüküm no:411. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 17, hüküm no:460. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 17, hüküm no:532. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 17, hüküm no:520. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 17, hüküm no:7. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 18, hüküm no:291. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 18, hüküm no:169. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 18, hüküm no:592. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 18, hüküm no:254. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 18, hüküm no:595. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 19, hüküm no:410. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 19, hüküm no:204. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 20, hüküm no:349. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 21, hüküm no:249. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 21, hüküm no:35. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 22, hüküm no:173. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 23, hüküm no:342. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 23, hüküm no:383. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 23, hüküm no:92. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 23, hüküm no:413. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 25, hüküm no:387. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 26, hüküm no:208. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 27, hüküm no:72. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 27, hüküm no:212. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 27, hüküm no:162. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 27, hüküm no:242. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 27, hüküm no:80. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 28, hüküm no:253. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 30, hüküm no:104. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 30, hüküm no:197. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 31, hüküm no:720. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 31, hüküm no:434. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 35, hüküm no:450. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 37, hüküm no:68. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 4, hüküm no:935. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 5, hüküm no:148. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 5, hüküm no:144. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 6, hüküm no:640. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 7, hüküm no:276. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 9, hüküm no:329. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

Yılmaz, C.(Ed.). (2008). İstanbul kadı sicilleri, cilt 9, hüküm no:165. İstanbul: TDV Yayın
Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.

Yılmaz, E. (2016). Hukuk sözlüğü, Yetkin Yayınları.

İSTANBUL KADI SİCİLLERİ

[illegible]

Ek1 Transkript

İstanbul 18, cilt 18, Hüküm No: 254

Mahmiye-i İstanbul'da Yedikule kurbunda Bucakbağı mahallesinde sâkine Ayşe bt. Abdullah nâm hâtun târih-i kitâbdan bir gün mukaddem, mahalle-i mezbûre imâmı Mustafa Efendi'nin menziline hatâ'en tüfenk ile vurulup fevt olmağın mahallinde keşf ve tahrîr olunmak bâbında buyruldu-yı şerîf vârid ol- mağla imtisâlen-leh savb-ı şer'-i şerîfden irsâl olunan Mevlânâ es-Seyyid Mu- harrem Efendi b. es-Seyyid İsmail [ve] mahmiye-i mezbûrede asesbaşı olan Mehmed Ağa ile Subaşı olan Ahmed Ağa ve zeyl-i vesîkada mastûrû'l-esâmî olan müslimîn ile merkûm Mustafa Efendi'nin menziline varıp mezbûre Ayşe'yi mu'âyene ettiklerinde mezbûr Mustafa Efendi'nin sulbî kebîr oğlu İsmail Beşe nâm kimesne kurşun ile bir kebîr tabancalı tûfengi ağızlayıp menzil-i mezbûrda pencere üzerine ta'lik ettiğinden sonra mezbûre Ayşe Hâtun bir maslahat için menzil-i mezbûra varıp mezbûr Mustafa Efendi'nin sagîr oğlu Mehmed ol tü- fenk ta'lik olunan mahalle Mushaf-ı şerîf ta'lik ederken zikr olunan tüfen- gin tabancasına hatâ'en gergisi dokunmağla ol tüfenk atılıp içinde olan kur- şun mezbûre Ayşe'nin boynunun sağ tarafından vurup sol tarafından çıkmakla mezbûre Ayşe Hâtun fevt olmuş bulunduğunu mu'âyene ve müşâhede ettikle- rinden sonra Mevlânâ-yı mezbûr mahallinde tahrîr ve ma'an irsâl olunan Dur- muş b. Pîr Veli ve Mehmed b. Mehmed ile meclis-i şer'a gelip alâ vukû'ihî inhâ ve takrîr etmeğın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu.

Fi'l-yevmi't-tâsi' ve'l-ışrîn min Saferi'l-hayr li sene seb'a ve semânîn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim Mehmed Efendi b. Mehmed, Fah- rü'l-emâsil ve'l-akrân Ahmed Bey b. Mehmed Paşa, Ali Efendi b. Osman, Musta- fa Çavuş b. Ali, Mustafa Çavuş b. İsmail, Halil Çelebi b. İbrahim.

[illegible]

Ek 2 Transkript

Bab 54, cilt 20, Hüküm No: 349

Mahmiye-i İstanbul'da Atpazarı kurbunda sâkine Fâtıma hanım bt. Abdi Paşa nâm hâtun ba'de't-ta'rîfî's-şer'î meclis-i şer'-i şerîf-i enverde, Esirci Ümmühâni bt. Ali nâm hâtun mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip, mezbûre Ümmühâni hâtundan işbu meclis-i şer'de mevcûd ve müşâhede uzun boylu açık kaşlı elâ gözlü Rûsiyyetü'l-asl Fethi bt. Abdullah nâm câriyeyi târih-i kitâbdan iki ay mukaddem cemî' uyûbdan sâlîme olmak üzre yüz elli guruş semen-i makbûza iştirâ ve tesellüm eylediğimden sonra hâlâ mevsûfe-i mezbûre Fethi sille marazı ile mu'ayyebe olup ve ayb-ı mezbûrundan ve inde't-tüccâr noksan semen îcâb eder uyûbdan olmağla, hâlâ mezbûre Ümmühâni'ye suâl olunup semen deyu makbûzu olan meblağ-ı mezbûr yüz elli guruşu bana red ve teslîm ve mevsûfe-i mezbûreyi yedimden ahz u kabza mezbûre Ümmühâni'ye tenbîh olunmak matlûbumdur dedikde, teveccüh-i husûmet için mevsûfe-i mezbûre taraf-ı saltanat-ı aliyye'den ehl-i hibre ta'yîn olunan Mehmed Efendi b. Ali ve diğer Mehmed Efendi b. Osman nâm kimesneler irâ'et olundukda, mezbûrândan her biri mevsûfe-i mezbûre el-ân ayb-ı mezbûr ile mu'ayyebe olduğun haber verdiklerinde, mevsûfe-i mezbûre ayb-ı mezbûr ile mu'ayyebe olduğu lede's-şer'î'l-enver mütehakkik olmağla [59b] gıbbe's-suâl mezbûre Ümmühâni Hâtun ayb-ı mezbûrun kıdemini inkâr edicek, müdde'îye-i mezbûreden ayb-ı mezbûrun kıdemine beyyine talep olundukda, mezbûrân Mehmed Efendi b. Ali ve diğer Mehmed Efendi b. Abdullah nâm kimesneler li ecli's-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olup istişhâd olunduklarında, fi'l-hakîka işbu mevsûfe-imezbûre sille marazı ile mu'ayyebe ve ayb-ı mezbûr bir seneden ekalde hâdis olur uyûbdan değildir kadîmdir, biz bu husûsa bu vech üzre şâhidleriz, şehâdet dahi ederiz deyu her biri edâ-i şehâdet-i şer'îyye eylediklerinde, ba'de't-ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle oldukdan sonra müdde'îye-i mezbûre tahlîf-i şer'î ile tahlîf olunmağın, mûcebiyle semen-i mezbûr yüz elli guruşu müdde'îye-i mezbûreye

red ve teslîm ve câriye-imezbûreyi yedinden ahz u kabza mezbûre Ümmühâni'ye ba'de't-tenbîh, mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi't-tâsi' aşer min Cumâdelâhire sene 1102.

Şuhûdü'l-hâl: İbrahim Çelebi b. Ahmed, Ali Efendi b. Hüseyin, İbrahim Çelebi [b.] Mehmed, Osman Çelebi b. Hasan.



Ek 3 Transkript

Eyüp 61, cilt 27, Hüküm No: 212

Mahrûse-i Galata'da vâki' Mevlevîhâne kurbunda Müeyyedzâde mahallesi sâkinlerinden bâ'is-i hâze'l-kitâb fahrû'l-akrân Ahmed Ağa b. Abdurrahman nâm kimesnenin sulbî kebîr oğlu ve tarafından husûs-ı âti'z-zikre vekîl-i sâbitü'l-vekâlesi umdetü'l-eşbâh Osman Çelebi nâm kimesne meclis-i şerî'at-i şerîfede bi'l-vekâle takrîr-i kelâm edip baba[m] müvekkilim mezbûr Ahmed Ağa'nın Havâss-ı aliyye kazâsına tâbi' Alibeyköyü demekle ma'rûfe karyede mülk çiftliği olmağla çiftlik-i mezbû[r] hizâsında ma'lûmü'l-hudûd bir kıt'a mülk bahçesi olup ol bahçeye muttasıl Çavuşzâde demekle şehîr Mehmed Efendi b. Mustafa nâm kimesnenin taht-ı tasarrufunda ma'lûmü'l-hudûd ve'l-cevânib bir kıt'a bostan olmağla babam müvekkil-i mezbûrun mülkü olan bahçenin cânib-i şarkîsinde olan tahta havlu mürûr-ı eyyâm ile münhedim olup mezbûr Mehmed Efendi bahçe-i merkûmenin münhedim olan mevzi'den bir-iki eşcârına ve birkaç zirâ' arsasına dahl edip ta'arruzdan hâlî değildir yedimde olan buyruldu-yı şerîf mücebince üzerine varılıp ba'de'l-müşâhede men' ve def' olunmak murâdımdır deyû yedinde olan buyruldu-yı şerîfe nazar olundukda Mi'mâr Ağa ve Nâib Efendi şer'le görüle deyû buyrulmağın imtisâlen leh savb-ı şer'-i kavîmden fahrû'l-kuzât Mevlânâ Mehmed Efendi b. Nasuh irsâl olunup ol dahi hâssa mi'mârlarından Üstâd Mehmed b. Abdullah ve Hüseyin Beşe b. Mehmed ve zeyl-ivesîkada muharrerü'l-esâmî olan bî-garaz müslimîn ile zikr olunan bahçeye varıp mezbûr Mehmed Efendi mahzarında a[k]d-i meclis edip mi'mârân-ı mezbûrân mûmâ-ileyh Çavuşzâde Mehmed Efendi muvâcehesinde müvekkil-i mezbûr Ahmed Ağa bahçesinin münhedim olan mevzi'in vâdi tarafında olan taş duvardan tarîk-iâm tarafında olan taş duvar peresesine varınca mesâha eyledikde bir kızılçık ve iki sagîr dut ve iki sagîr unnâb ve iki ayva ve bir kara ağaç ile bir ceviz ve bir erik eşcârı müvekkil-i mezbûr Ahmed Ağa'nın mülkü olan bahçenin hudûdu dâhilinde olup ve bir kebîr dut ağacı ile iki kebîr ve bir sagîr kara ağaç eşcârı mezbûr Mehmed Efendi tasarrufunda olan

bostan hudûdu dâhilinde olduğun mi‘mârân-ı mezbûrân ve sâir ehl-i vukûfmu‘âyene ve müşâhede eylediklerinden sonra her biri kendi hudûdu dâhilinde olan eşcârı rızâlarıyla kabz ve alâmet-i fâsıla eylediklerinden sonra vâki‘ hâli Mevlânâ-yı mezbûr mahallinde tahrîr ba‘dehû gelip meclis-işer‘de alâ vukû‘ihî inhâ ve takrîr etmeğin mâ hüve‘l-vâki‘ bi’t-taleb ketb olundu. Fi’l-yevmi’r-râbi‘ min Zilhicceti’ş-şerîfe li sene hamsin ve sittîn ve elf.

Şuhûdü’l-hâl: Salih Çelebi b. Mustafa, Yahya Bey b. Abdullah, Mehmed Çavuş b. Himmet, Ali Beşe b. Mehmed er-Râcil, Abdi Bey b. Mustafa, Mehmed Beşe b. İbrahim

8. Özgeçmiş

17.10.1988 yılında İstanbul’da doğdu. İlk ve orta öğretimini İstanbul Uzunyusuf İlköğretim Okulunda tamamladı. 2003 yılında Bahçelievler Kemal Hasoğlu lisesini bitirdi. 2013 yılında Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi Tarih programından mezun oldu. 2017 yılında İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü yüksek lisans programına başladı.

Elektronik posta: sercanayisin@gmail.com